Халқ денгиздир, халқ тўлқиндир, халқ кучдир!

ХАЛҚ СЎЗИ

خلق سوزى

ҲИЖРИЙ: ҚАМАРИЙ, 1412 ЙИЛ, ШАЪБОН, 2-кун.
ШАМСИЙ, 1370 ЙИЛ, ДАЛВ. 19-КУН.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ КЕНГАШИНИНГ РЎЗНОМАСИ

1991 йил 1 январдан чиқа бошлаган — 1992 ЙИЛ 6 ФЕВРАЛЬ, ПАЙШАНБА, 28-СОН • 279 • — НАРХИ: ОБУНАЧИГА 15 ТИЙИН, СОТУВДА 60 ТИЙИН.

● Ҳалима АҲРОРОВА (чапдаги сурат) ва Феруза БАҲРОНОВА — самарқандлик. Бири шаҳардаги «Динамо» фабрикасида тикувчи, иккинчиси эса шойи тўқиш бирлашмасида ўровчи бўлиб ишлайди. Аммо уларнинг муштарак жиҳатлари талайгина: ўз касбининг устаси, зиммадаги топшириқни ҳамиша қойилмақом этиб бажаради, жамоа ишларида фаол қатнашади. Шу боис бу моҳир ишчилар ҳамкасблари ўртасида ҳурмат-эътибор қозонишган.

Ғ. АЛИЕВ олган суратлар.

● ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК

ҚЎЛНИ-ҚЎЛГА БЕРАЙЛИК, ДЎСТЛАР!

Мисрнинг «Эл Наср» деб аталган машҳур экспорт-импорт фирмасининг нуфузли делегацияси «Интерагро» ташқи иқтисодий уюшма Бухоро бўлимининг таклифига мувофиқ Тошкентга келди. Миср Араб Жумҳуриятидан келган ишбилармонлар Ўзбекистонда бўлган вақтларида Самарқанд ва Бухорога борадилар, ишлаб чиқарувчилар ва жумҳурият ишбилармонлари билан давра суҳбатлари ҳамда учрашувлар ўтказадилар.

— Ўзбекистон бизда катта қизиқиш уйғотмоқда, — дейди «Эл Наср» фирмаси президентининг экспорт ва халқаро кўргазмалар масалалари бўйича ёрдамчиси Самир Азмий. Халқларимизнинг муштарак жиҳатлари жуда кўп. Шу сабабли ўзаро манфаатли тенг ҳуқуқли асосда ҳамкорлик қилишимиз мумкин. Биз Ўзбекистон ўзининг хом ашёлари билангина бой эмаслигини яхши биламиз. Сизда қудратли саноат базаси вужудга келтирилган. Шу боисдан фирмамиз масалан, Тошкентда ишлаб чиқарилаётган қудратли юк самолётларига, енгил саноат буюмларига, қишлоқ хўжалик маҳсулотларига муайян қизиқиш билан қарамоқда... Биз жумҳуриятингиз мустақилликка эришган, бозор муносабатлари йўлига кираётган ҳозирги вазиятда валюта жиҳатидан муайян қийинчиликлар вужудга келаётганини биламиз. Шу сабабли ҳозирча теппа-тенг мол алмашиш асосида ишлаш ниятидамиз.

— Мисрга сафаримиз жуда самарали бўлди, — дейди у. — Биз фирма вакиллари билан талай масалаларни муҳокама қилдик. Улар ўзаро манфаатли ташқи иқтисодий фаолиятимизга алоқадор эди. Қоҳирада уюшмамизнинг ваколатхонаси очилди.

(ЎзТАГ).

ХАБАРИНГИЗ БОРМИ?

● Россия Федерацияси бош вазирининг ўринбосари Егор Гайдарнинг фикрига қараганда, сўмнинг эркин муомаладаги валютага айланиши учун келаси йил ўрталарига бориб қулай шарт-шароит вужудга келади. Ўшанда бир долларга 25—30 сўм алмашинадиган бўлади.

● АҚШ аэронавтика ва космик фазони тадқиқ қилиш миллий бошқармаси [НАСА] конгрессга мурожаат этиб, 1993 йилги бюджетни тасдиқлаб беришни сўради. Агар бу илтимос қондирилса, келаси йилда турли космик дастурларни амалга оширишда 14,99 миллиард доллар, яъни бу йилга нисбатан 641 миллион доллар кўп пул ажратилади. «Авиэйшн уик энд спейс текноложи» журнали шу хабарни эълон қилди. Янги бюджетда кўп марта фойдаланиладиган космик кемаларни ишлатиш билан боғлиқ дастурларни ривожлантириш учун тўрт миллиард доллардан зиёдроқ маблағ сарфлаш кўзда тутилади. НАСА 2,25 миллиард долларни «Фридом» орбитал космик станциясини яратиш режасини амалга оширишга сарфлашни мўлжалламоқда.

● Олмаотадаги собиқ совет Маданият жамғармаси биноси устида юлдузли ола-була байроқ ҳилпирай бошлади. АҚШнинг Қозоғистондаги элчихонаси тантанали равишда очилди. Республика давлат мустақиллигига эришгандан кейин бу унинг ҳудудида очилган биринчи доимий дипломатик ваколатхонадир. Яқин кунлар ичида Германия ваколатхонаси ҳам ишга тушиши кутилмоқда.

● Каракасда Марказий Америка мамлакатлари Президентларининг ахбороти тарқатилди. Унда душанбадан сешанбага ўтар кечаси Венесуэлада ҳарбий тўнтариш қилиш йўлидаги уриниш қоралангaн ва Президент К. Андрес Перес ҳукумати қўллаб-қувватланган. «Ҳарбий исёнчилар хуружи, — дейилади ҳужжатда, — миллий мустақилликка ва Америка халқларининг олижаноб демократик муддаоларига қилинган ҳамладир». Баёнотда ватан олдидаги ўз бурчини адо этиб, демократияга содиқлигини исботлаган Венесуэла қуролли кучлари билан бирдамлик изҳор қилинган. Ҳужжатни Гватемала, Сальвадор, Коста-Рика, Никарагуа, Панама ва Гондурас президентлари имзолаганлар.

● Ашхободда Туркманистон давлат байроғи билан герби лойиҳаларининг кўргазмаси очилди. Унга икки юздан зиёд асар қўйилган. Чизгиларнинг муаллифлари туркман халқ оғзаки ижоди намуналаридан фойдаланиб, унинг маданий анъаналарини акс эттирганлар — бу қўшқанотли Ғирот ва кишиларга бахт улашувчи Семурғ ҳамда гиламларга тушириладиган машҳур Гел нақшидир.

● Давосда давлат ва жамоат арбобларининг, молия ва иқтисод дунёси йирик намоёндаларининг, олимлар, сиёсатшуносларнинг йиллик анъанавий учрашуви — Жаҳон иқтисодий анжумани ўз ишини тугатди. Жаҳон ҳамжамияти олдида турган энг муҳим вазифаларнинг бири, деб таъкидлади анжуман президенти профессор Клаус Шваб, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги билан Шарқий Оврупода барқарорлаштириш жараёни ва ислоҳотларни қўллаб-қувватлашга ёрдам бериш, жаҳон тарихида жуда катта бурилиш муваффақиятли бўлиши учун мазкур мамлакатлар ичидаги ҳамда ташқарисидаги барча имкониятларни ишга солишдир.

МДҲ таркибига кирган етти давлат — Озарбайжон, Арманистон, Беларусь, Қозоғистон, Молдова, Ўзбекистон ва Украина бошлиқларининг, шунингдек Россия Федерацияси нуфузли делегациясининг учрашувда қатнашганлиги ҳамманинг диққат марказида турганлигининг боиси кўп жиҳатдан шу билан изоҳланади.

● Италия Мудофаа вазирлигининг хабар қилишича, сешанба куни мамлакат ҳарбий ҳаво кучлари учинчи эскадрильясига қарашли бир ўринли қирувчи самолёт ҳалокатга учраган. Мамлакат шимолидаги Верона шаҳрига яқин Виллафранк аэродромида жойлашган шу тоифага мансуб қирувчи самолёт Италия — Бразилия қўшма корхонасининг маҳсулотидир. У машқни бажариш учун осмонга кўтарилганидан кейин бироз вақт ўтгач, тўсатдан Сан-перо-ин-Валле манзилига қулай бошлаган. Италия телекўрсатувининг хабар қилишича, йигирма олти яшар учувчи Роберто Валоти самолётни жиловлаш учун зўр бериб уриниб, бебош машинанинг турар жой биносига қулаб тушмаслиги учун имкони бўлган ҳамма ишни қилди. Шундан кейин учувчи самолёт ерга қулашига озгина қолганда ундан сакрашга улгурди. Ерга қўниш пайтида енгил шикастланди. Шунга қарамай, Р. Валоти фалокат пайтида ўз уйида бўлган ва ёнилғи ёниши натижасида қаттиқ куйган бир аёлга ёрдам бера олди.

● Озарбайжон Республикаси Президенти Аёз Муталибов Озарбайжон Тоғли Қорабоғдаги миллатлараро низо зонасида жойлаштириш учун БМТ қўшинларини қабул қилишга тайёр, деган миш-мишларни рад этди.

● Россия Президенти Б. Ельцин ўтган куни эрталаб Кремлда оммавий ахборот воситаларининг раҳбарлари билан учрашди. Йиғин қатнашчилари орасида Россия давлат телерадио компанияларининг бошлиқлари, шунингдек, «Известия», «Комсомольская правда», «Труд», Аргументы и факты», «Российская газета», «Московский комсомолец» газеталарининг бош муҳаррирлари бор эдилар. Суҳбатда Россия матбуот ва ахборот вазири Михаил Полторанин қатнашди.

Учрашувда Россия Президентининг Буюк Британия, АҚШ ва Канадага ташрифларининг якунлари, республика ҳаётининг етилган масалалари ҳамда оммавий ахборот воситаларининг ҳозирги муаммолари муҳокама қилинди.

● Тўққизинчи февралдан эътиборан пўлат изларда йўловчиларни ташиш учун тўланадиган кира ҳақи уч баравар ортади. Россия Федерацияси темир йўллар вазири Геннадий Фадеев темир йўллар бошлиқлари билан ўтказилган селектор орқали кенгашда шу ҳақда маълум қилди. Бу гап ички ва республикалараро қатновларга тааллуқлидир. Бироқ шаҳар атрофига қатнайдиган поездларнинг билет нархлари аввалги даражада қолдирилди. Айни пайтда темир йўлларда юк ташишнинг янги тарифлари кучга кирди. Тўланадиган ҳақ саккиз баравардан зиёдроқ ортди.

(Ахборот агентликлари ва хориж рўзномалари материалларидан сараланди).

КЎНГИЛХУШ САТРЛАР

АДИБ РУҲИНИ ШОД ЭТИБ

● **ТОЖИК** адабиётининг йирик намояндаси Абдусалом Деҳотий таваллудининг 80 йиллиги у туғилиб ўсган Самарқандда кенг нишонланмоқда. Самарқанд дорилфунуни тожик филологияси куллиётида ўтказилган анжуман ҳам шу мавзуга бағишланди. Унда сўзга чиққан адабиётшунос олимлар адибнинг ижодий фаолияти, инсоний сифатлари ҳақида гапирдилар. Деҳотий асарларининг аҳамияти ҳозир ҳам йўқолмаганлиги, ёш авлод тарбиясида муҳим ўрин тутаётганлигини таъкидладилар.

ҚИШЛОҚ КООПЕРАТИВИ

● **ЖАМОАТ** ташкилотларининг фаоллари партия XXII съезди номли жамоа хўжалигида уйма-уй айланиб чиққач, бу ерда уй-жойлар, ёрдамчи иморатлар, кичик фермалар қуриш ва ремонт қилиш билан шуғулланадиган кооператив тузиш зарур, деган хулосага келдилар. Шу тариқа «Пардоз» кооперативи пайдо бўлди. Якка тартибда уй қурувчилар, фермерлар ва ижарачилар унинг хизматидан фойдалана бошладилар. Пенсионерлар ва кўп болали оилаларнинг буюртмалари биринчи навбатда бажарилмоқда.

ТЕГИРМОН ИШГА ТУШДИ

● **ЎТГАН** йилнинг охирида ун йўқлиги сабабли жуда кўп новвойхоналарда иш тўхтаб қолди. Ҳозир уларда яна бўрсилдоқ нонлар тайёрланмоқда — Дўстлик нон маҳсулотлари комбинатида тегирмон заводи ниҳоят ишга туширилди.

— Ҳозир тегирмон кунига 150—160 тонна ун тортяпти, — дейди комбинат директори С. Саидраҳмонов. — Хоҳлаган ташкилотларга хизмат қилишга тайёрмиз. Лойиҳадаги қувват ўзлаштирилгач унумдорлик тағин ҳам ортади. Кадрлар масаласини ҳал қилсак мақсадга эришамиз. 30 га яқин одамни касб ўрганиш учун Бухородаги енгил ва озиқ-овқат саноати технологияси илмгоҳига ва бошқа ўқув юртларига юбордик.

Жиззах вилояти

(ЎзТАГ).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони

РЕСПУБЛИКА ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ЎҚУВ ЮРТЛАРИНИНГ ПРОФЕССОР-ЎҚИТУВЧИЛАР ТАРКИБИГА, ИЛМИЙ ХОДИМЛАРИ ВА ТАЪЛИМ-ЁРДАМЧИ ХОДИМЛАРИГА ҚЎШИМЧА ИМТИЁЗЛАР БЕРИШ ТЎҒРИСИДА

Республика олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг профессор-ўқитувчилар таркибига, илмий ходимлари ва таълим-ёрдамчи ходимларига қўшимча имтиёзлар бериш тўғрисида

Республика олий ва ўрта махсус ўқув юртлари профессор-ўқитувчилар таркибининг, илмий ходимлари ҳамда таълим-ёрдамчи ходимларининг моддий ва маиший шароитларини янада яхшилаш, нархлар эркин бўлган шароитда уларнинг ижтимоий муҳофазасини кучайтириш мақсадида:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Барча тоифалардаги мактабларнинг ўқитувчиларига, болалар уйларининг тарбиячиларига қўшимча имтиёзлар бериш, юқори синфлар ўқитувчиларининг иш ҳақини ошириш тўғрисида» 1990 йил 13 ноябридаги фармонининг қуйидаги қисмлари қайси идорага бўйсунишидан қатъи назар республика олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг профессор-ўқитувчилар таркибига, илмий ходимлари ва таълим-ёрдамчи ходимларига ҳам жорий этилсин:

— улар яшаб турган давлат ва идораларга қарашли уйлар ҳамда квартираларни шахсий мулк қилиб бепул бериш;

— квартира ҳақи ва коммунал хизматлар учун ҳақ тўлашда имтиёзлар;

— ер участкаларини ва якка тартибдаги қурилиш учун бинокорлик материалларини сотиб олишга биринчи навбатда ажратиб бериш.

Фармон мазкур бандининг амал қилиши камида 10 йил илмий-педагогик иш стажига эга бўлган ходимларнинг ушбу тоифасига мансуб пенсионерларга жорий этилсин.

2 .Вазирлар Маҳкамаси мазкур фармонни рўёбга чиқаришга доир ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида 10 кун муддат ичида қарор лойиҳасини тайёрлаши зарур.

3 .Ушбу фармон 1992 йилнинг 1 мартидан кучга киради.

Ўзбекистон Республикаси Президенти

И. КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри,
1992 йил 5 февраль.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони

ЎЗБЕКИСТОН АХБОРОТ АГЕНТЛИГИ (ЎзТАГ)НИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ АХБОРОТ АГЕНТЛИГИ (ЎЗА)ГА АЙЛАНТИРИШ ТЎҒРИСИДА

«Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида» ва «Оммавий ахборот воситалари ҳақида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонунларига мувофиқ ҳамда Ўзбекистон Ахборот агентлигини қайта ташкил этиш мақсадида:

1. Ўзбекистон Ахборот агентлиги (ЎзТАГ) — Ўзбекистон Миллий Ахборот Агентлиги (ЎЗА)га айлантирилсин.

2. ЎЗА агентлиги Ўзбекистон Ахборот агентлигининг тўла ҳуқуқли вориси деб ҳисоблансин ҳамда унинг фаолиятининг асосий вазифалари ва йўналишлари:

— мустақил Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг жумҳурият ички ва ташқи сиёсати, давлат ҳокимияти ва бошқарув идораларининг фаолияти ҳақидаги ахборот олиш ҳуқуқларини таъминлаш;

— Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши, Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий баёнотлари ва ахборотларини тарқатиш;

— мустақил давлатларнинг, хорижий мамлакатларнинг давлат ҳокимияти ва бошқарув идоралари, оммавий ахборот воситаларига Ўзбекистон Республикасининг ички ҳамда ташқи сиёсатига доир, минтақага хос ижтимоий-сиёсий ва бошқа воқеалар хусусида ахборот материаллари бериш;

— Ўзбекистон Республикаси давлат сиёсатини оғишмай амалга ошира бориб, жумҳурият иқтисодий, ижтимоий, маданий турмушидаги воқеаларни ҳаққоний ва ошкора ёритиш, республика аҳолисини бир-бирларига нисбатан тенг ва ҳурмат билан муносабатда бўлиш, халқлар ўртасида тотувлик, дўстлик ва тинчликни мустаҳкамлаш руҳида тарбиялаш;

— мустақил давлатлар ва хорижий мамлакатларда ўзининг ахборот марказларини, мухбирлар манзилгоҳларини ташкил этиш, хорижий агентликлар ҳамда бошқа оммавий ахборот воситалари билан битимлар тузиш асосида барча турдаги ахборотларни тўплаш ва тарқатиш масалалари юзасидан халқаро алоқаларни йўлга қўйишдан иборат қилиб белгилансин.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси бир ой муддат ичида ушбу фармонни бажариш юзасидан тегишли қарор қабул қилсин.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти

И. КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри, 1992 йил 5 февраль.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони

ЎРТОҚ Р. Ш. ШОҒУЛОМОВНИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАТБУОТ ДАВЛАТ КОМИТЕТИНИНГ РАИСИ ЭТИБ ТАЙИНЛАШ ТЎҒРИСИДА

Ўртоқ Рустам Шомуродович Шоғуломов Ўзбекистон Республикаси Матбуот давлат комитетининг раиси этиб тайинлансин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти

И. КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри,
1992 йил 5 февраль

● Луқма

ОҒИЗГА УРИШМИ?

Э-э, қойил, мана, бўларкан-ку!

«Тасдиқнома» — аввалги «справка» дегани, қай бир идорага ишингиз тушса, саломингизга аликдан олдин талаб қилинадиган ҳужжат. Махсус буюртирилибди, матни ўзбекчалаштирилибди.

«Берилди ўртоқ... фалончиева... шу ҳақдаким ҳақиқатдан ҳам шу ўртоқ қуйидаги манзилгоҳда яшайди. У билан бирга яшайдилар:»

Ия! Бу ёғи бошқача-ку...
Гулабад...
Хамраев К. — муж.
Хамраева О. — дочь.
Хамраев Л. — сын...
Давоми — аралаш:
Тасдиқнома берилди по месту требования.

Тошкент шаҳар «Октябрь» уй-жойлар бошқармасидан олинган ярим саҳифагина тасдиқнома дилингда охири кўринмайдиган қулоч-қулоч саволлару алам уйғотади.

Нима бу, давлат тили ҳақидаги қонуннинг бажарилишини талаб қилгувчиларнинг оғзига уришми!

Ёки давлат тилининг устидан кулишми!

Расмий идораларда ишловчи ходимлар ўз хизмат вазифаларини бажара олиш даражасида давлат тилини билишлари шарт эканлиги қонунда кўрга ҳассадек аниқ ёзиб қўйилган. Икки йилдан ортиқ муддат ичида ўзига ҳар дақиқа зарур бўладиган «муж, жена, дочь, сын, по месту требования» — деган олтита сўзнинг ўзбекчасини билиб олишни истамаган котиба яна қачонгача шу вазифада ишларкин!

Ёки бу ўринга олтита сўзни ўзбекчада чиройли, саводхонларча ёза оладиган инсон топилмайдими! Ёки яна бошқа биз билган ва билмаган сиру синоатлар борми!

БОНУ.

ФАОЛЛАР ЙИҒИЛИШИ

Андижонда вилоят фаолларининг йиғилиши бўлди. Аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари, кундалик зарур моллар билан таъминлашга алоқадор долзарб масалалар муҳокама қилинди. Меҳнат жамоалари, ўқув юртлари, турар-жойларда аҳволни барқарорлаштиришга, маҳаллий маъмурлар, жамоат ташкилотларнинг, дин арбоблари ва диндорлар билан ўзаро алоқаларини яхшилашга қаратилган тушунтириш ишларини кенг авж олдиришга доир тадбирлар белгиланди.

Нарх-наволар эркинлаштирилаётган даврда озиқ-овқат маҳсулотлари, халқ истеъмол моллари ишлаб чиқаришни кўпайтиришга ва шаҳарлар ҳамда районларда аҳоли барча табақаларини ана шу нарсалар билан узлуксиз таъминлашга қаратилган ички имкониятларни излаб топиш юзасидан вилоятдаги барча манфаатдор ташкилотлар ишини мувофиқлаштириш жуда зарур эканлиги таъкидланди.

Йиғилишда халқ депутатлари вилоят кенгашининг раиси К. Х. Холмирзаев нутқ сўзлади.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ КЕНГАШИ КОМИТЕТИДА

4 февраль куни Тошкентда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши соғлиқни сақлаш, хотин-қизлар ишлари, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш комитетининг навбатдаги мажлиси бўлди. Уни комитет раиси Ҳ. М. Усмонова олиб борди.

Мажлисда Ўзбекистон Республикасининг «Давлат санитария назорати ҳақида»ги қонуни лойиҳаси тўғрисидаги масала кўриб чиқилди. Депутатлар ушбу лойиҳани муҳокама этиб, ўз фикр ва мулоҳазаларини билдирдилар. Қонун лойиҳаси аҳоли ўртасида кенг муҳокама қилиш учун республика рўзномаларида эълон қилинади.

Мажлисда бозор муносабатларига ўтиш даврида хотин-қизларнинг аҳволини яхшилаш чора-тадбирлари ҳақидаги ахборот, комитетнинг 1991 йил давомидаги фаолияти тўғрисидаги ҳисобот ҳам тингланди, жорий йилдаги иш режаси тасдиқланди.

Муҳокама этилган масалалар юзасидан тегишли қарорлар қабул қилинди.

Матбуот ва ҳаёт

«ХАЛҚ СЎЗИ» ТАЙЛОҚҚА БОРАДИ

Азиз муштарий!

Хабарингиз бор: ўтган йили «Халқ сўзи»нинг бир гуруҳ ижодий ходимлари Сирдарё вилоятининг «Оқ олтин», Жиззах вилоятининг Жиззах районларига ташриф буюришиб, меҳнаткашлар билан бевосита мулоқотда бўлишган, уларнинг фикр-мулоҳазалари, дардларини эшитишган, жойларда ҳал бўлмаётган турли муаммолар ечимини топишга баҳоли қудрат ёрдам беришган эди. Кўп сонли ўқувчиларимиз томонидан қўллаб-қувватланган бу хайрли ташаббусни баъзи сабабларга кўра давом эттиришнинг иложи бўлмаганди.

Халқининг тили ва дилидаги гапларни, мухтасар қилиб айтганда, унинг хоҳиш-иродасини ифода этиш — «Халқ сўзи»нинг муқаддас вазифаларидан бири. Зеро, рўзномамиз сайёр гуруҳларининг шаҳар ва қишлоқларга ташриф буюришларидан мақсад ҳам худди ана шу. Бу йўлдан ортга қайтиш йўқ.

«ХАЛҚ СЎЗИ»НИНГ НАВБАТДАГИ САЙЁР ГУРУҲИ 12 — 15 ФЕВРАЛЬ КУНЛАРИ САМАРҚАНД ВИЛОЯТИНИНГ ТАЙЛОҚ РАЙОНИ МЕҲНАТКАШЛАРИ ҲУЗУРИДА БЎЛАДИ.

Ўзбекистон Республикасининг қонуни

ҲАКАМЛИК СУДИ ВА ХЎЖАЛИК НИЗОЛАРИНИ ҲАЛ ЭТИШ ТАРТИБИ ТЎҒРИСИДА

II БЎЛИМ

ХЎЖАЛИК НИЗОЛАРИНИ ҲАКАМЛИК СУДИ ТОМОНИДАН ҲАЛ ЭТИШ ТАРТИБИ

I. БОБ.

УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

39-модда. **Хўжалик низоларини ҳакамлик суди томонидан ҳал этиш тартиби тўғрисидаги қонун ҳужжатлари**

Ҳакамлик суди низоларни ушбу қонунга мувофиқ ҳал этади. Айрим низо турларини ҳал этишнинг хусусиятлари Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилиши мумкин.

40-модда. **Ҳакамлик судига мурожаат қилиш ҳуқуқи**

Ҳакамлик судига унинг учун белгиланган тобеликка мувофиқ корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар, шу жумладан жамоа хўжаликлари, Ўзбекистон Республикаси ва бошқа мамлакатлардаги юридик шахс ҳисобланувчи хусусий корхоналар, қўшма корхоналар ва халқаро бирлашмалар* ўзларининг бузилган ёки даъво қилинаётган ҳуқуқларини ёхуд қонуний манфаатларини ҳимоя этишни сўраб мурожаат қилишга ҳақлидирлар.

Ҳакамлик судига шунингдек Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда давлат идоралари ва ўзга идоралар, бошқа шахслар мурожаат этишга ҳақлидирлар.

Ҳакамлик судига мурожаат этиш ҳуқуқидан воз кечиш ҳаққоний эмас.

41-модда. **Ҳакамлик судида иш қўзғатиш**

Ҳакамлик суди:

манфаатдор ташкилотларнинг;

давлат идоралари ва бошқа идораларнинг;

ташкилотлар манфаатларини кўзлаб тегишли ҳакамлик судига мурожаат этган Ўзбекистон Республикаси прокурори ёки унинг ўринбосарларининг, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар прокурорлари ва уларнинг ўринбосарларининг аризалари асосида иш қўзғатади.

Олий ҳакамлик суди ўз ташаббуси билан иш қўзғатишга ва бевосита кўриб чиқишга ёки кўриб чиқишни қуйи ҳакамлик судига топширишга ҳақлидир.

42-модда. **Хўжалик низоларининг ҳакамлик суди томонидан ҳал этилиши**

Низоларни ҳал этиш битта ҳакамдан иборат ҳакамлик суди, хўжалик низоларини ҳал этиш бўйича ҳакамлик ҳайъати мавжуд бўлган тақдирда эса битта ёки учта ҳакамдан иборат ҳакамлик суди томонидан амалга оширилади. Ҳакамлик судининг сон таркибини хўжалик низоларини ҳал этиш бўйича ҳакамлик ҳайъатининг раиси белгилаб беради.

43-модда. **Ҳакамлик иши**

Ҳакамлик суди томонлар ўртасида келишувга эришилишига кўмаклашади ва шу келишувга мувофиқ ҳал қилув қарори қабул қилади.

Башарти, томонлар ўртасидаги келишув қонунларга, ҳақиқий аҳволга ва иш материалларига зид бўлса, ҳакамлик суди қарор қабул қилиш чоғида бундай келишувга амал қилмайди.

44-модда. **Ҳакамнинг мустақиллиги ва унинг фақат қонунга бўйсуниши**

Хўжалик низоларини ҳал этиш чоғида ҳакам мустақил бўлиб, фақатгина қонунга бўйсунади.

45-модда. **Томонларнинг тенглиги**

Ҳакамлик судида хўжалик низоларини ҳал этиш мулк шакли, кимнинг тасарруфида ва қаерда жойлашганлигидан ҳамда бошқа ҳолатлардан қатъи назар ташкилотларнинг қонун олдида ва ҳакамлик суди олдида тенглиги асосида амалга оширилади.

46-модда. **Хўжалик низоларини ҳал этишнинг ошкоралиги**

Ҳакамлик судида низолар ошкора ҳал этилади. Давлат ёки тижорат сирларини сақлаш манфаатларига зид келадиган ҳоллар бундан мустаснодир.

47-модда. **Ҳакамлик ишлари олиб бориладиган тил**

Ҳакамлик судида ҳакамлик иши «Ўзбекистон Республикасининг давлат тили тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 10-моддасида белгилаб қўйилган тартибда олиб борилади.

Ҳакамлик иши олиб борилаётган тилни билмайдиган томонларнинг вакилларига, ҳакамлик жараёнининг бошқа қатнашчиларига таржимон ёрдамида ишга доир барча материаллар билан танишиш ва ҳакамлик суди мажлисларида қатнашиш ҳуқуқи таъминланади.

48-модда. **Ҳал қилув қарорининг қонуний ва асослилиги**

Ҳакамлик судининг ҳал қилув қарори қонуний ва асосли бўлиши керак.

49-модда. **Ҳал қилув қарорининг қай даражада қонуний ва асослилигини текшириш ҳамда ҳал қилув қарорини қайта кўриб чиқиш**

Ҳал қилув қарорининг қай даражада қонуний ва асослилигини текшириш ҳамда ҳал қилув қарорини қайта кўриб чиқишга ушбу қонунда кўзда тутилган ҳоллардагина йўл қўйилади.

50-модда. **Ҳал қилув қарорининг кучга кириши ва унинг мажбурийлиги**

Ҳакамлик судининг ҳал қилув қарори (ҳал қилув қарори, қарори, ажрими) қабул қилиниши биланоқ дарҳол кучга киради. Ҳал қилув қарори Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва республикалараро аҳдлашувга мувофиқ бошқа республикаларнинг ҳудудида ташкилотлар ва уларнинг мансабдор шахслари томонидан бажарилиши мажбурийдир.

II. БОБ.

ХЎЖАЛИК НИЗОЛАРИНИНГ МАНСУБЛИГИ

51-модда. **Хўжалик низоларининг Олий ҳакамлик судига тегишлилиги**

Олий ҳакамлик суди:

1) 10 миллион сўмдан ортиқ суммага хўжалик шартномалари тузилганда, у ўзгартирилганда ва бекор қилинганда, шунингдек шартномаларни ижро этиш чоғида ва бошқа асослар бўйича, даъво бир миллион сўмдан ортиқни ташкил этганда турли республикалар ва Ўзбекистон Республикасининг вилоятларида жойлашган томонлар ўртасида юзага келадиган низоларни (Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳал этилиши ўзга идоралар ихтиёрига берилган низолар бундан мустаснодир);

2) давлат бошқаруви идораларининг ва бошқа республика идораларининг қонунларга мос келмайдиган ҳамда ташкилотларнинг ҳуқуқларини ва қонуний манфаатларини бузувчи норматив характерга эга бўлмаган ҳужжатларини (бутунлай ёки қисман) ҳақиқий эмас деб эътироф этиш ҳақидаги низоларни;

3) Ўзбекистон Республикаси давлат бошқаруви идоралари ва республика идоралари томонидан норматив характерга эга бўлмаган, қонунларга мос келмайдиган ҳамда ташкилотларнинг ҳуқуқларини ва қонуний манфаатларини бузувчи актларни нашр этиш натижасида ёхуд уқтирилган идораларнинг ташкилотларга нисбатан ўз вазифаларини лозим тарзда амалга оширмасликлари натижасида ташкилотларга етказилган зарарларнинг ўрнини қоплаш ҳақидаги низоларни;

4) республика бошқарув идоралари ўртасидаги иқтисодий битимлардан келиб чиқадиган низоларни;

5) Ўзбекистон Республикаси қонунларини қўллаш билан боғлиқ бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари, республикалараро битимлар ёки халқаро шартномаларда Олий ҳакамлик суди идора қилиши учун берилган бошқа низоларни ҳал этади.

Ўзбекистон Республикасининг Олий ҳакамлик суди низолар ҳакамлик судига қарашлилиги доирасида ҳар қандай низони ўз ижросига қабул қилишга ва ҳал этишга ҳақлидир.

52-модда. **Хўжалик низоларининг кўриб чиқилиши қайси ҳудудга тегишлилиги**

Хўжалик шартномалари тузиш, уларни ўзгартириш ва бекор қилиш чоғида юзага келадиган низолар маҳсулот етказиб бераётган ёки хизмат кўрсатаётган корхона (ташкилот) жойлашган ердаги ҳакамлик суди томонидан кўриб чиқилади.

Шартномаларни ижро этишга ва бошқа асосларга оид низолар жавобгар жойлашган ерда кўриб чиқилади.

Давлат идораларининг ҳужжатларини ҳақиқий эмас деб топишга, давлат буюртмасини талашиш билан боғлиқ низолар ҳужжатни чиқарган давлат идораси жойлашган ердаги ҳакамлик суди томонидан кўриб чиқилади.

Ишда бир неча жавобгар қатнашаётган бўлса, низо даъвогарнинг хоҳишига биноан жавобгарларнинг бири жойлашган ердаги ҳакамлик судида кўриб чиқилади.

53-модда. **Хўжалик низолари кўриб чиқилишининг мансублиги**

Юк ташиш ишлари юзасидан келиб чиққан низода жавобгарлардан бири транспорт идораси бўлса, бу иш транспорт идораси жойлашган ердаги ҳакамлик суди томонидан кўриб чиқилади.

Давлат ҳужжатини ёки республика бўйсунувидаги ўзга идора ҳужжатини ҳақиқий эмас деб топишга доир низолар Олий ҳакамлик суди томонидан, маҳаллий бўйсунувдаги идора ҳужжатини ҳақиқий, эмас деб топишга доир низо эса — вилоят ҳакамлик суди томонидан кўриб чиқилади.

54-модда. **Даъво материалларини тегишли ҳакамликларга топшириш ва бунда келиб чиқадиган келишмовчиликларни ҳал этиш**

Келиб тушган хўжалик низоси ўзига тегишли бўлмаган ҳакамлик суди даъво материалларини беш кунлик муддат ичида тегишли ҳакамлик судига жўнатади.

Муайян низо ҳакамлик судига тегишли эмаслиги аниқланган тақдирда, ҳакамлик суди даъво аризасини қайтариш асосларини кўрсатиб ажрим чиқарган ҳолда даъво материалини аризачига қайтаради, ажримда даъво аризасининг қайтарилиши асослаб берилади.

Башарти, низони қараб чиқиш жараёнида даъво қиймати ошиб кетиши, даъво сабаби ўзгариши ёки иккинчи томон ҳам қарши даъво аризасини тақдим этиши туфайли низонинг судга тегишлилиги ўзгарса, даъво аризасини қабул қилган ҳакамлик суди низони моҳияти бўйича кўриб чиқиши керак.

Вилоятларнинг ҳакамлик судлари ўртасида келиб чиққан низони қараб чиқиш кимга тегишли эканлигига доир келишмовчилик Ўзбекистон Республикасининг Олий ҳакамлик суди томонидан ҳал этилади.

55-модда. **Қорақалпоғистон Республикасининг ҳамда вилоятларнинг ҳакамлик судлари ҳал этадиган хўжалик низолари**

Қорақалпоғистон Республикасининг ҳамда вилоятларнинг ҳакамлик судлари ўзига тегишли бўлган барча низоларни ва юз сўмдан ортиқ бўлган мулкий низоларни ҳал этадилар, Ўзбекистон Республикасининг Олий ҳакамлик судига қарашли низолар бундан мустаснодир.

56-модда. **Хўжалик низоларини холислар суди ҳукмига ҳавола этиш**

Ташкилот Ўзбекистон Республикаси ҳакамлик судларига тегишли низони холислар суди ҳукмига ҳавола этиши мумкин.

III. БОБ.

ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИНИНГ ҚАТНАШЧИЛАРИ

57-модда. **Ишда қатнашувчи шахсларнинг таркиби**

Ишда қатнашувчи шахслар сифатида: томонлар, зиммасига юкланган мажбуриятлари туфайли жараёнда иштирок этаётган учинчи шахслар, прокурор, давлат идоралари ва бошқа идоралар, шунингдек ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топишга доир ишлар юзасидан аризачилар эътироф этилади.

58-модда. **Ишда қатнашувчи шахсларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари**

Ишда қатнашувчи шахслар ва материаллари билан танишиш, улардан кўчирмалар олиш, нусха кўчириш, раддия билдириш, далил-асосларни тақдим этиш, далил-асосларни тадқиқ этишда қатнашиш, ҳакамлик жараёнининг қатнашчиларига саволлар бериш, илтимосномалар киритиш, ҳакамлик судига оғзаки ва ёзма тушунтиришлар бериш, ҳакамлик жараёни давомида юзага келадиган барча масалалар юзасидан ўз далил-исботларини ҳамда мулоҳазаларини билдириш, ишда қатнашаётган бошқа шахсларнинг илтимосномалари, далил-исботлари ҳамда мулоҳазаларига эътироз билдириш, ҳакамлик суди қарорларининг қонунийлиги ва асослилигини текшириш тўғрисида ариза билан мурожаат қилиш ҳамда ўзларига мазкур қонун билан берилган бошқа процессуал ҳуқуқлардан фойдаланиш ҳуқуқига эгадирлар.

Ишда қатнашаётган шахслар ўзлари эга бўлган процессуал ҳуқуқлардан виждонан фойдаланишлари шарт.

59-модда. **Ҳакамлик жараёнидаги томонлар**

Ташкилотлар — мулк эгалиги шаклларидан қатъи назар юридик шахслар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига асосан ўз ҳуқуқлари ҳамда манфаатларини хўжалик низоларини ҳал этувчи идораларда ҳимоя қилиши мумкин бўлган бошқа шахслар ҳакамлик жараёнидаги томонлар — даъвогар ёки жавобгар бўлишлари мумкин.

Даъво қилаётган ёки манфаатларини кўзлаб даъво киритилган ташкилотлар даъвогарлар ҳисобланади. Даъво талаблари қаратилган ташкилотлар жавобгарлар ҳисобланади.

Томонлар тенг процессуал ҳуқуқлардан фойдаланадилар.

60-модда. **Ишда бир неча даъвогар ёки жавобгарнинг иштирок этиши**

Даъво бир неча даъвогарлар томонидан биргаликда тақдим этилиши ёки бир неча жавобгарга қаратилиши мумкин. Даъвогарлар ёки жавобгарларнинг ҳар бири ишни кўриш жараёнида бошқа томонга нисбатан мустақил иштирок этади. Қатнашчи-шериклар ишни юритишни қатнашчи-шериклардан бирига топширишлари мумкин.

61-модда. **Бошқа даъвогарни ёки жавобгарни ишда қатнашишга жалб этиш**

Ҳакамлик суди етарлича асослар мавжуд бўлган тақдирда, хўжалик низоси бўйича қарор қабул қилингунга қадар бирон томоннинг талабига кўра ёхуд ўз ташаббуси билан тегишли ташкилотни бошқа даъвогар ёки жавобгар сифатида ишда қатнашишга жалб этишга ҳақлидир.

Жавобгарни ишга жалб этиш тўғрисидаги талаб ушбу жавобгар билан ўзаро муносабатларни ихтиёрий тартибга солиш чора-тадбирлари кўрилганлигидан қатъи назар амалга оширилади.

Даъвогарни ёки жавобгарни ишда қатнашиш учун жалб этиш тўғрисида ажрим чиқарилади.

62-модда. **Процессуал ҳуқуқий ворислик**

Низоли ёки ҳакамлик судининг қарорига биноан белгиланган ҳуқуқий муносабатда қатнашаётган томонлардан бири ўзининг қайта ташкил этилиши оқибатида чиқиб кетган тақдирда ҳакамлик суди ушбу томонни унинг ҳуқуқий вориси билан алмаштиради ҳамда бу тўғрида қарорда ёки ажримда ёзиб қўяди. Ҳуқуқий ворислик ҳакамлик жараёнининг исталган босқичида амалга оширилиши мумкин.

63-модда. **Даъво асосини ёки мавзусини ўзгартириш, даъво талабларининг миқдорини ўзгартириш, даъводан воз кечиш, даъвони эътироф этиш**

Даъвогар хўжалик низоси бўйича қарор қабул қилингунига қадар даъво асоси ва мавзусини ўзгартириш, даъвонинг талаблар миқдорига доир қисмида ўзаро муносабатларни ихтиёрий равишда тартибга солиш чора-тадбирларини кўриш шарти билан даъво талабларининг миқдорини оширишга ҳақлидир.

Ҳакамлик суди даъво асоси ёки мавзусига доир ўзаро муносабатларни ихтиёрий равишда тартибга солиш чора-тадбирлари кўрилган-кўрилмаганлигидан қатъи назар, даъвогарнинг розилигини олиб, ўз ташаббуси билан даъво асосини ёки мавзусини ўзгартиришга ҳақлидир.

Даъвогар даъводан воз кечишга ёки даъво талабларининг миқдорини камайтиришга ҳақлидир. Жавобгар даъвони тўла ёки қисман эътироф этишга ҳақлидир.

Ҳакамлик суди, башарти, қонунларга зид келадиган бўлса, даъводан воз кечишни ёки даъвонинг эътироф этилишини қабул қилмайди.

64-модда. **Томонларнинг вакиллари**

Ташкилотларнинг раҳбарлари ёки уларнинг ўринбосарлари ҳакамлик судида томонларнинг вакиллари ҳисобланади. Мазкур шахсларнинг ваколатлари уларнинг хизмат мавқеини гувоҳлантирувчи ҳужжатлар билан тасдиқланади.

Бошқа шахслар ҳам томонларнинг вакиллари бўлиши мумкин; ушбу шахсларнинг ваколатлари ташкилотларнинг тегишли тарзда расмийлаштирилган ишонч ёрлиғи билан тасдиқланади.

65-модда. **Низо мавзуси юзасидан мустақил талабларни баён этаётган учинчи шахслар**

Низо мавзуси юзасидан мустақил талабларни баён этаётган учинчи шахслар суд қарор қабул қилгунига қадар ишга қўшилишлари мумкин. Улар қатнашчи томоннинг ҳуқуқларидан фойдаланадилар ҳамда унинг барча мажбуриятларини зиммага оладилар.

66-модда. **Низо мавзуси юзасидан мустақил талабларни баён этмаган учинчи шахслар**

Низо мавзуси юзасидан мустақил талабларни баён этмаган учинчи шахслар, башарти хўжалик низоси бўйича қабул қилинадиган қарор томонлардан бирига нисбатан ўз ҳуқуқлари ёхуд мажбуриятларига таъсир этиши мумкин бўлса, ҳакамлик суди қарор қабул қилгунига қадар даъвогар ёки жавобгар томонида туриб ишга қўшилишлари мумкин. Улар томонларнинг, прокурорнинг таклифига кўра ёки ҳакамлик судининг ташаббуси билан ҳам ишда қатнашиш учун жалб этилиши мумкин. Мустақил талабларни баён этмаган учинчи шахслар даъво асосини ва мавзусини ўзгартиришга, даъво талаблари миқдорини ошириш ёки камайтиришга, шунингдек даъводан воз кечишга, даъвони эътироф этишга ёхуд муросага келишга, қарорнинг мажбурий тарзда ижро этилишини талаб қилишга бўлган ҳуқуқлардан ташқари, томоннинг процессуал ҳуқуқларидан фойдаланадилар ҳамда унинг процессуал мажбуриятларини зиммага оладилар.

Ҳакамлик суди бир жараённинг ўзида жавобгарга нисбатан дастлабки даъвони ва жавобгарнинг мустақил талаблар баён этмаган учинчи шахсга нисбатан регресс даъвосини ёхуд ана шундай учинчи шахснинг томонлардан бирига нисбатан даъвосини кўриб чиқишга ҳамда регресс даъвоси юзасидан қарор қабул қилишга ҳақлидир.

67-модда. **Ҳакамлик жараёнида прокурорнинг иштироки**

Даъво аризаси прокурор ёки унинг ўринбосарлари томонидан ҳакамлик судларига ташкилот манфаатларини кўзлаб юборилган ёхуд ҳакамлик судининг қарорига эътироз билдирилган ҳолларда прокурор ҳакамлик жараёнида иштирок этади. Прокурор ҳакамлик жараёнининг исталган босқичида иштирок этишга ҳақлидир, башарти бу ташкилотлар ҳуқуқларини ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш талаб этилса.

Прокурорнинг даъводан бош тортиши, даъво талаблари миқдорини камайтириши, даъво асоси ёки мавзусини ўзгартириши даъвогарни даъво талабларини дастлабки тарзда сақлаб туриш ҳуқуқидан маҳрум этмайди.

68-модда. **Ҳакамлик жараёнида бошқа шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиб чиқаётган давлат идоралари ва ўзга идораларнинг иштироки**

Қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда давлат идоралари ва ўзга идоралар юридик шахсларнинг ёхуд давлатнинг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан ҳимоя қилинадиган манфаатларини ҳимоя қилиш тарзида даъво тақдим этишлари мумкин.

Мазкур идораларнинг ўзлари киритган даъводан воз кечишлари даъво бериш билан манфаатлари ҳимоя қилинаётган шахсни иш моҳиятан қараб чиқилишини талаб қилиш ҳуқуқидан маҳрум этмайди.

Давлат идоралари ва ўзга идоралар қонунда назарда тутилган ҳолларда ҳакамлик суди томонидан жараёнда иштирок этишга жалб қилиниши ёхуд ўз зиммаларига юкланган вазифаларни амалга ошириш мақсадида иш юзасидан хулоса бериш учун ўз ташаббусларига биноан жараёнга қўшилишлари мумкин.

69-модда. **Хўжалик низоларини кўриб чиқишда жамоат бирлашмалари ва меҳнат жамоалари вакилларининг иштироки**

Иш юзасидан томонлар ҳисобланган жамоат бирлашмалари ва ташкилотлар меҳнат жамоаларининг вакиллари ҳакамлик судига қараб чиқилаётган низо бўйича ўзларини вакил қилиб юборган бирлашмалар ҳамда жамоаларнинг фикрини баён этишлари учун низонинг ҳакамлик судида кўриб чиқилишида иштирок қилишга киритилади.

Жамоат бирлашмалари ва меҳнат жамоаларининг вакиллари иш материаллари билан танишиш, далил-исботларни кўздан кечириш ҳамда тадқиқ этишда қатнашиш (давлат ёки тижорат сирини қўриқлаш манфаатларига зид бўлган ҳоллар бундан мустасно), далил-исботларни тақдим этиш, низоларни қараб чиқиш давомида туғилаётган барча масалалар юзасидан ўз далил-асосларини келтириш, шунингдек иқтисодий муносабатларда қонунийлик бузилишининг сабабларини аниқлашда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар, ўзларига берилган процессуал ҳуқуқлардан қонунга қатъиян мувофиқ ҳолда фойдаланишлари шарт.

Жамоат бирлашмалари ва меҳнат жамоалари вакилларининг ваколатлари жамоат бирлашмаси ёки меҳнат жамоасининг сайлаб қўйиладиган идораси қабул қилган қарордан кўчирма билан гувоҳлантирилади.

IV. БОБ.

ДАЛИЛ-ИСБОТЛАР

70-модда. **Далил-исботлар тушунчаси ва турлари**

Ҳакамлик судининг томонлар талаблари ва эътирозларини асослайдиган ҳолатлар бор-йўқлигини қонунда белгиланган тартибда аниқлашига асос бўладиган ҳар қандай ҳаққоний маълумотлар, шунингдек хўжалик низосининг тўғри ҳал этилиши учун аҳамият касб этадиган бошқа ҳолатлар ишга оид далил-исботлар деб ҳисобланади.

Бу маълумотлар: ёзма ва ашёвий далиллар, томонларга вакиллик қилувчиларнинг ва ҳакамлик жараёнида қатнашаётган бошқа шахсларнинг тушунтиришлари, шунингдек экспертларнинг хулосалари каби воситалар билан аниқланади.

71-модда. **Исботлаш ва далил-исботларни тақдим этиш мажбурияти**

Ҳар бир томон ўз талаблари ва эътирозларининг асоси сифатида таянаётган ҳолатларни исботлаб бериши шарт.

Далил-исботлар томонлар ва ҳакамлик жараёнининг бошқа қатнашчилари томонидан тақдим этилади.

72-модда. **Далил-исботларнинг тааллуқлилиги ва уларга йўл қўйилиши**

Ҳакамлик суди иш учун аҳамият касб этадиган далил-исботларнигина қабул қилади.

Қонунга биноан исботлашнинг муайян воситалари билан тасдиқланиши лозим бўлган ишга оид ҳолатлар ана шу воситалар билан тасдиқланмоғи керак.

73-модда. **Исботлашдан озод қилиш асослари**

Ҳакамлик суди ҳаммага маълум деб эътироф этган ҳолатлар исботланишга муҳтож эмас.

Бир хўжалик низосини ҳал этиш чоғида ҳакамлик судининг (хўжалик низосини ҳал этувчи бошқа идоранинг) қарори билан аниқланган фактлар худди шу томонлар иштирок этаётган бошқа низоларни ҳал этишда қайтадан исбот қилинмайди.

Суднинг жиноий иш юзасидан қонуний кучга кирган ҳукми муайян хатти-ҳаракатлар содир этилган-этилмаганлиги ва улар ким томонидан содир этилганлигига оид масалалар бўйича низони ҳал этаётган ҳакамлик суди учун мажбурийдир.

Суднинг фуқаролик иши юзасидан қонуний кучга кирган қарори суд томонидан аниқланган ва иш учун аҳамиятли бўлган фактларга оид масалалар бўйича низони ҳал этаётган ҳакамлик суди учун мажбурийдир.

74-модда. **Ёзма далил-исботлар**

Хўжалик низосини тўғри ҳал этиш учун аҳамиятли бўлган ҳолатлар тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган актлар, хатлар, бошқа ҳужжатлар ва материаллар ёзма далил-исботлар ҳисобланади.

Ёзма далил-исботларнинг асл нусхаси ёки уларнинг гувоҳлантирилган нусхаси тақдим этилади. Башарти низони ҳал қилиш учун ҳужжатнинг бир қисмигина аҳамиятли бўлса, унинг гувоҳлантирилган кўчирмаси тақдим этилади.

Ишнинг ҳолатлари қонунларга биноан фақат ҳужжатларнинг асли билан гувоҳлантирилиши лозим бўлганда, шунингдек ҳакамлик судининг талабига кўра бошқа зарур ҳолларда ҳужжатларнинг асл нусхаси тақдим этилади.

75-модда. **Ашёвий далил-исботлар**

Хўжалик низосининг тўғри ҳал этилиши учун аҳамиятли бўлган ҳолатларни аниқлаш воситалари бўлиб хизмат қиладиган буюмлар ашёвий далил-исботлар ҳисобланади.

76-модда. **Далил-исботларни талаб қилиб олиш**

Башарти, томонлар тақдим этган далил-исботлар етарли бўлмаса, ҳакамлик суди ишда қатнашётган-қатнашмаётганлигидан қатъи назар, ташкилотлардан хўжалик низосини ҳал қилиш учун зарур бўлган ҳужжатларни, маълумотларни ва хулосаларни тақдим этишларини талаб қилишга ҳамда бевосита улар жойлашган ерда шундай материаллар билан танишишга ҳақлидир.

Далил-исботлар сўраб олинишини илтимос қилаётган томон, прокурор ушбу далил-исботлар воситасида иш учун аҳамиятли бўлган қайси ҳолатлар аниқланиши мумкинлигини кўрсатишлари шарт.

Ҳакамлик суди томонни ташкилотлардан, улар ишда қатнашаётган-қатнашмаётганликларидан қатъи назар, далил-исботлар олиш учун вакил қилиши мумкин.

77-модда. **Далил-исботларни улар турган жойда кўздан кечириш ва тадқиқ этиш**

Ҳакамлик суди далил-исботларни тақдим этиш қийин бўлган ҳолларда уларни турган жойида кўздан кечириши ва тадқиқ этиши мумкин.

Далил-исботларни кўздан кечириш ва тадқиқ этиш натижалари юзасидан баён тузилиб, уни ҳакам ҳамда далил-исботларни кўздан кечириш ва тадқиқ этишда қатнашган томонларнинг вакиллари имзолайдилар. Баён ишга илова қилиб қўйилади.

78-модда. **Ёзма ва ашёвий далил-исботларни қайтариш**

Ишда мавжуд бўлган ҳужжатларнинг асл нусхалари хўжалик низоси ҳал этиб бўлинганидан сўнг ушбу ҳужжатларнинг гувоҳлантирилган нусхалари тақдим этилгач, ташкилотларнинг илтимосига кўра уларга қайтарилади.

Ҳакамлик судида мавжуд бўлган ашёвий далил-исботлар низо ҳал этилганидан сўнг, улар қайси ташкилотлардан олинган бўлса, ана шу ташкилотларга қайтарилади ёки ҳакамлик суди қайси ташкилотларнинг ушбу ашёларга эгалик қилиш ҳуқуқини эътироф этган бўлса, ўша ташкилотларга топширилади.

79-модда. **Ташкилотлар, мансабдор шахсларининг ва бошқа ходимларининг тушунтиришлари**

Хўжалик низосининг моҳияти юзасидан тушунтириш бериш учун чақирилган ташкилотларнинг мансабдор шахслари ва бошқа ходимлари ҳакамлик жараёнида иштирок этишлари мумкин. Мазкур шахслар ҳакамлик судига унинг чақириғига биноан келишлари, иш юзасидан ўзларига аён бўлган ахборот ва ҳолатларни маълум қилишлари, ҳакамлик судининг талабига кўра ёзма равишда тушунтиришлар тақдим этишлари, ҳакамнинг ва ҳакамлик жараёнида қатнашаётган шахсларнинг саволларига жавоб қайтаришлари шарт.

80-модда. **Экспертиза тайинлаш ва уни ўтказиш**

Хўжалик низосини ҳал этишда туғиладиган ва махсус билимларни талаб қиладиган масалаларни тушунтириб бериш учун ҳакамлик суди экспертиза тайинлайди.

Ҳакамлик жараёнининг қатнашчилари ҳакамлик судига эксперт томонидан тушунтириш берилиши лозим бўлган масалаларни тақдим этишга ҳақлидирлар.

Экспертнинг хулосаси талаб қилинадиган масалаларнинг узил-кесил доирасини ҳакамлик суди ажримда белгилаб беради.

Экспертизани ўтказиш ваколатли ташкилотларга ёки бунинг учун зарур билими бўлган мутахассисларга бевосита топширилиши лозим. Экспертиза ўтказаётган шахслар иш материаллари билан танишиш ҳамда ҳакамлик жараёнининг қатнашчиларидан қўшимча материалларни сўраб олиш ҳуқуқига эгадирлар. Зарур бўлган ҳолларда экспертиза томонларнинг вакиллари иштирокида ўтказилади.

81-модда. **Экспертнинг хулосаси**

Экспертнинг хулосаси ўтказилган тадқиқотларнинг батафсил баёнини, уларнинг натижалари бўйича чиқарилган хулосаларни ҳамда ҳакамлик суди қўйган масалаларга берилган асосли жавобларни ўз ичига олиши керак. Хулоса ҳакамлик судига ёзма равишда тақдим этилади ҳамда унинг нусхалари томонларга юборилади.

Агар экспертизани ўтказиш чоғида ҳакамлик суди ўртага қўймаган, лекин хўжалик низосини тўғри ҳал этиш учун аҳамиятга эга бўлган ҳолатлар аниқланса, эксперт хулосада ушбу ҳолатлар бўйича ҳам фикрларини баён этади.

Экспертнинг хулосаси етарлича аниқ ёки тўла-тўкис бўлмаган ҳолларда ҳакамлик суди қўшимча экспертиза тайинлаши мумкин.

Экспертнинг хулосасига қўшилмаган тақдирда ҳакамлик суди такрорий экспертиза тайинлаши мумкин ва уни ўтказишни бошқа экспертга топширади.

82-модда. **Далил-исботларни баҳолаш**

Ҳакамлик суди барча далил-исботларни қонунга амал қилган ҳолда ишнинг барча ҳолатларини ҳар томонлама тўла ва холис тадқиқ этишга асосланган ўз ички комил ишончига кўра баҳолайди.

Ҳар қандай далил-исбот ҳам ҳакамлик суди учун олдиндан белгиланган кучга эга эмас.

Бир томон ўзининг талаблари ёки эътирозларини асослаш учун фойдаланган далилий маълумотлар ва ҳолатларни иккинчи томоннинг эътироф этиши ҳакамлик суди учун мажбурий эмас.

Экспертнинг хулосаси ҳакамлик суди томонидан мажлисда муҳокама қилинади ва иш юзасидан бошқа барча далил-исботлар билан биргаликда баҳоланади.

Экспертнинг хулосаси ҳакамлик суди томонидан рад этилиб, бунинг сабаблари қарорда кўрсатилиши мумкин.

V. БОБ.

ҲАКАМЛИК САРФ-ХАРАЖАТЛАРИ

83-модда. **Ҳакамлик сарф-харажатларининг таркиби**

Ҳакамлик сарф-харажатлари давлат божидан ва ҳакамлик суди тайинлаган экспертизани ўтказганлик учун тўланиши лозим бўлган маблағлардан иборат бўлади.

84-модда. **Давлат божи**

Ўзбекистон Республикаси қонунларида назарда тутилганидан бошқа ҳолларда даъво аризалари ва ҳакамлик суди қарорининг қонунийлиги ҳамда асослилигини текшириш ҳақидаги аризалар учун давлат божи тўланади.

Пул маблағларини чет эл валютасида ундириш тўғрисидаги низолар бўйича давлат божи чет эл валютасида тўланиб, у валюта счётига киритилади.

85-модда. **Давлат божини тўлаш**

Давлат божи Ўзбекистон Республикасининг қонунларида белгиланган тартибда ва миқдорларда республика бюджетига тўланади ёки ундириб олинади.

Даъво талабларининг ҳажми оширилган тақдирда давлат божининг етмаётган маблағи даъвонинг оширилган баҳосига мувофиқ равишда тўланади.

86-модда. **Давлат божини қайтариш**

Давлат божи қонунларда белгиланган ҳолларда қайтариб берилиши керак.

Ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорида, ажримида, қарорида давлат пошлинасини тўла-тўкис ёки қисман қайтариш учун асос бўладиган ҳолатлар кўрсатилади.

87-модда. **Экспертиза ўтказилганлиги учун тўланадиган пул миқдорини белгилаш**

Экспертиза ҳақ тўлаш эвазига ўтказилгани тақдирда, унга оид сарф-харажатлар тегишли тартибда белгиланган ҳақ ставкаларининг ҳамда сарфланган вақтни эътиборга олиб ҳакамлик суди томонидан қарорда белгиланади.

Экспертларга ҳакамлик судида ҳозир бўлиш учун қилган йўл харажатлари ва уй-жойни ижарага олиш харажатлари тўланади ҳамда хизмат командировкаларига юборилаётган ходимлар учун қонунларда белгиланган миқдорларда суткалик пуллар берилади.

(Давоми бор).

*Матнда бундан буён «ташкилот» деб юритилади.

(Боши 5 февраль сонида).

Акси садо

ТИЛ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ МАҲСУЛИ ЭМАС

«ХАЛҚ СЎЗИ»ДА БОСИЛГАН «ЖУРНАЛМИ ЁКИ ОЙНОМА?» МАҚОЛАСИНИ ЎҚИБ

Ва ниҳоят, лингвистлар ҳам инсофга кела бошладилар. 8 январда (1992) берилган телеэшиттиришни бошқарган профессор А. Абдуазизов: «Ўзимиз ҳам бироз хижолатдамиз. Давлат тили ҳақида кўп гапирдик, аммо оз иш қилдик. Она тилимизнинг истиқболи, имломиз камолоти, этнография ва топонимика соҳаларида биргалашиб, жуда кенг миқёсда ишлашимиз керак», — деди.

Ўша куни К. Назаров ҳам, А. Алиев ҳам ҳақ-рост эътирозларини айтдилар.

Давлат тили ҳақидаги қонуннинг қабул қилинганига икки йилдан уч ой ошди. Дастлабки даврларда тил муаммолари чинакам инқилобий тарзда муҳокама қилинди. Минглаб мақолалар, юзлаб эшиттиришлар ва радио орқали берилган суҳбатлар, махсус йиғилишлар... Ҳаммаси яхши. Лекин тилимиз тараққиётига туртки бўладиган инқилобий саъй-ҳаракатлар ва самаралар бўлдими? Менимча, ўзбек тили, Навоий таъбири билан айтганда, мавжвар денгиз бўлса, олиб борган мунозараларимиз асосан атамашунослик масалаларини қамраб олди. Жой номлари борасида қаттиқ уринишлар бўлди, бироқ бу йўлда ҳам ҳали жиддий силжиш қилинмади. 100 — 200 кўча ё колхоз-совхозлар номини ўзгартириш билан тил муаммоларини ҳал этган бўламизми? Тилнинг 12 — 14 соҳаси бўлиб, улар ичида лексика ва фразеология, графика ва орфография, орфоэпия ва диалектология, грамматика ва стилистика ҳозирги ўзбек адабий тилининг туб моҳиятини кўрсатувчи ўзак масалалардир. Жумладан, стилистика (услуб) — бу ҳар бир шахсни ўз она тилидаги энг нодир, энг жозибали, энг жилвагар ифода воситалари билан қуроллантиради, бу қурол ҳар бир кишига (шу тилда сўзлашувчи) фуқаролик гувоҳномасини беради. Лекин ўтган икки йил ичида ана шу фаннинг қайбир нуқтаси ҳақида қандай мунозаралар ўтказа олдик? Ҳозирги нутқ маданиятимиз муаммоларини ўртага қўя олдикми? Ўзбек тили стилистикасининг амалий қирралари бизда қандай? Газеталар, журналлар, турли илмий нашрлар ўзбек тили меъёрларига риоя қиляптиларми?

Жумҳуриятда чиқадиган газеталарнинг биридан олинган ушбу гап ўзбек тили услубининг қай бир меъёрига тўғри келади: **«Ўқитувчиликка ўзини таълим-тарбияга бағишлашга интилган... ёшлар танлаб олинмоғи лозим...»** — Га, — га, — га... Улар унчалик қўпол хатолар эмас, илмий жиҳатдан эътироз билдириб бўлмайди, лекин ифода ўта саёз, дағал, она тилимизнинг ўзидек силлиқ, нафис эмас. 2. **Дастурхон устида шунда Бухородан командировкадан қайтган Бахтиёр Тоштемиров, жиян Эътиборхон ва унинг акаси Арслон ўтирар эди. («Совет Ўзб.») 3. Мана, ўшандан буён орадан уч йилдан кўп вақт ўтди. 4. Пахтани тоғ қилмоққа қилдик қарор хирмонда. (М. Умаров).**

Товуш танлаш, бир хил шаклни ёнма-ён қўлламаслик, сўз-синонимлар устида ишлаш, ортиқчалик ё такрордан қочиш, сўз тартиби ва бошқа ифода меъёрларига доир 300 дан ортиқ қоидалар мавжуд. Аммо ўтган 2 йилу 2 ой давомида ана шу қоидалар амали ҳақида нималар ёздик, гапирдик? Агар таъбир жоиз бўлса, қарийб ҳеч нарса! Стилистикага доир 4 — 5 қўлланма яратилди, бироқ амалда ҳали анчагина шоирлар, публицистлар сўз ва шакллардек ўткир қуролга нисбатан эҳтиётсизлик қилмоқдалар. Тил ҳақидаги қонун, аввало, ана шу услубий меъёрларни такомиллаштириш ҳақида тадбирлар белгилашга йўл очиши лозим.

Ўзбек ёзуви (орфография, ҳа, пунктуация ҳам) ҳеч қачон ҳозиргидай бош-бошдоқ кўчага кирган эмас. Энг оддий сўз ва шакллар бузиб ёзилаётир: хаф, саҳий, тадбиқ, шабода, тамоша, айтдики, қўлёзма ,ёндошди (ёндашди бўлиши керак), оҳанграбо (оҳанрабо), хукмдор... «Нормаларини дилдан ёт этиб...» (ёд) ва бошқалар.

Жумҳурият журналларидан бири айни бир гапда бир сўзни икки хил ёзди: қўзғолиб, қўзғалиб...

Тиниш белгилари деган санъат — ёзма нутқ сигналлари —тамомила унутилаяпти: ҳар ким қаерга қандай тиниш белгиси қўйишни ихтиёрий (тил қонунлари асосида эмас) ҳал этаётир. Студентлик давриданоқ пунктуацияга меҳр қўйган профессор Қ. Назаров тил ҳақидаги Қонун муҳокамалари давомида ҳатто тиниш белгилари деган атамани ҳам қўймади.

Тил ҳақидаги қонун хусусида гап кетганда, дастлабки, баъзан жуда жиддий урғулар «тилни рус ҳамда Европа тилларидан тозалаш, эски ўзбек тилининг бойликларини «тирилтириш» (очин осиғ), ҳатто синтаксис ва морфология сўзларини ўзбекча вариантлар билан алмаштириш каби масалаларга қаратилди. Қисқа муддатда газета ва журналлар саҳифаларида ноҳия, вилоят, жумҳурият, фирқа, шўро, туман, депара, инқилоб, рўзнома, жарида, ойнома, тайёра, қўнолға, дорилфунун, дорилмуаллим, илмгоҳ, нақлиёт, ўйингоҳ, манзилгоҳ, мутаржима, байтулҳикма, мубошир, муассис, мусаҳҳиқ, мутараддуд, раёсат, ноиб каби сўзлар пайдо бўлди. Айрим журналистларнинг оёқ тираб туришлари натижасида ҳатто бутун дунё тилларида жарангли эшитиладиган филология (сўзни севаман) терминини ҳам ўзгартиришди. Фавқулодда содда «бўлим» ўрнида «шўъба» ишлатила бошлади.

Бу термин-сўзларни қўллашда ўзбек тили фонетикаси ва грамматикаси хусусиятлари ҳисобга олинмади. Айрим сўзлар (ноҳия, нақлиёт, мусаҳҳиқ, мутараддуд, Олмония, Амриқо) баҳси жуда кескин ўтди.

Ўз илмий фаолиятининг катта қисмини сўз-тил билимига бағишлаган забардаст олимлар, ўқитувчи ва меҳнаткашлар тилни сунъийлаштиришга қарши аччиқ гаплар айтдилар. «Маърифат», «Халқ сўзи», «Қишлоқ ҳақиқати» газеталарида халққа тушунарли бўлмаган, шаклланмаган сўзларни қўллашга қарши кўп ва хўб гаплар ёзилди. Аммо «қайсарлик», ошкоралик, ўзини оқламаган эркмиллийлик айрим сўзларга кенг қучоқ очди. Ўринсиз синонимика юзага келди ва улардан қай бирини ким қандай хоҳласа, шундай ишлатаяпти: куллиёт — факультет, университет — дорилфунун, совхоз — давлат хўжалиги, колхоз — жамоа хўжалиги, жумҳурият — республика, адрес — маскан — манзил — иш жойи, совет — шўро, институт — олий илмгоҳ ва бошқалар. Лекин бундай услуб тўғрими? Лингвистика нима дейди? Қонун (тил қоидаси) нима дейди? кабн саволлар бугунгача очиқ қолмоқда.

Аслини олганда сўз ишлаб чиқарилмайди. Сўзни айрим шахслар кашф этмайдилар. Тилнинг ўз ички қонунлари бўлади. Минг йиллар давомида ўзбек тили араб, форс, монгол, турк, рус-Европа тилларидан жуда кўп сўзлар олиб, ҳеч нарса ютқазмади — бойиди. Керак бўлса, ўша сўзларни ўз фонетик қонунларига мослаштирди: карават, чўтка, чор, черков, патнис ва бошқалар. Бугун самовар, самолёт, совет, трактор, ручка, сумка, электр, институт, университет, факультет, касса, врач, доктор, район каби сўзлар ўзлашиб, худди ўз сўзимиздек жаранглар экан, уларни сиқиб чиқариш кимга фойда, кимга зарар? Рус тилига ҳам дунёдаги ҳамма тиллардан (қарийб) сўз ўтган бўлса керак. Қисқа муддат ичида биргина ўзбек тилидаги юзлаб сўзларни олиб, ўз луғатини бойитди.

Тилнинг ички қонуни сўз олаверишни тўғри йўл санайди, лекин қай бирини қўллаш нутқ соҳибига, нутқ сўзланаётган жойга, одамларга, нутқ услубига қараб бўлади: улуғ, буюк,катта, гигант, зўр — ана шундай даъвомизга далилдир. Шабада, шамол, ел, насим, бўрон, гармсел — яна бир мисолимиз. Гап сўзларни танлаб, жой-жойида қўллай олишдадир.

Охирги сўз: халқимиз чумчуқ сўйса ҳам қассоб сўйсин, дейди. Жуда соз мақол. Афсуски, ўзбек тилшуносларининг аксарияти тил ҳақидаги қонун баҳсларида яхши қатнашмаётир. Ҳар каллада ҳар хил фикр. Мутахассис олимлар ўз гапларини айтишлари шарт. Бирлашиб, йирик кенгашлар ўтказиб, аҳиллик билангина жонажон тилимиз истиқболи учун кенг, ёруғ, адолатли йўл очган бўламиз.

Ҳ. РУСТАМОВ,
Фарғона давлат университети ўзбек тилшунослиги кафедрасининг доценти, Улуғ Ватан уруши ва меҳнат фахрийси.

ФОЙДАЛИ КЕЛИШУВ

Яқинда вилоят кенгашида диний ташкилотлар бошлиқлари, расмий руҳонийлар, ҳожилар ва маҳалла комитетлари раислари билан маслаҳат кенгаши бўлди.

Йиғилишда халқ депутатлари вилоят кенгашининг раиси Э. Турсунов сўзга чиқиб, вилоятдаги диний вазиятни барқарорлаштиришда, «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонун амалиётида диний ташкилотлар, руҳонийлар, ҳожилар ва маҳалла оқсоқолларининг фаолияти жуда муҳим эканлигини эслатиб ўтди. Сўнгра ҳашар йўли билан боғ-роғлар, кўчалар йўллар барпо этиш, шинам уйлар қуриш, қишлоқлардаги тўй ва маъракаларни тартибга солишда дин аҳлининг амалий ёрдамлари зарурлигини айтди.

Бу йил Саудия Арабистонига ҳаж сафарига бориб қайтган Жўрабой ҳожи Боймуродов, Жиззах шаҳридаги Калия масжидининг имом-хатиби Усмон Каримов, шу масжид тафтиш комиссиясининг раиси Неъматжон Юсупов, Мирзачўл ноҳияси имоми Омонулла ҳожи Туркменов, Пахтакор ноҳиясидаги «Ҳидоят» масжидининг имоми Баҳром Лирматов, вилоят масжидлари бош имомхатиби Назарқосим ҳожи Нурматов савдо дўконларида бўлаётган жиддий камчиликларни, тўй-маъракаларда спиртли ичимликларнинг кўп ишлатилаётганлигини, майда ўғирликларнинг кўпайиб бораётганлигини, бу ишларни қишлоқ шўролари раҳбарлари назорат этмаётганликларини танқид қилишди.

Кенгаш иштирокчилари қайд қилинган тартибсизлигу камчиликларни қисқа муддатда тугатишда биргаликда ҳаракат қилишга келишиб олдилар.

● ҚИЗИЛТЕПА шаҳри (Навоий вилояти)даги 118-автокорхона меҳнат аҳли яқин-яқингача давлат қарзи ҳисобига ишларди. Энди боқимандаликка барҳам берилди: хўжалик ўзини ўзи маблағ билан таъминлабгина қолмасдан, ҳатто ҳайдовчилар ойига 100—120 сўм ўрнига 1.500—2.000 сўмдан маош олмоқдалар.

Бундай ютуққа қайси омиллар эвазига эришилди? Бултур мотор ва вулканизация цехлари очилганди. Айни кунларда мармарни қайта ишлайдиган кичик корхона барпо этилаяпти. Бу жамоанинг ўзи ҳар йили 100 минг сўм фойда келтиради. Асаларичилик ва нутрия хўжаликларидан ҳам мўмай даромад олиш мўлжалланмоқда. «Қўйнидан тўкилса қўнжига» деганлари шу бўлса керак-да.

СУРАТДА: корхонада иш куни шундай бошланади.
Ж. МИРЗАЕВ олган сурат.

СИЁСИЙ ҲУШЁРЛИК ЗАРУР

КОНИМЕХ РАЙОНИ РАҲБАРЛАРИ ДИҚҚАТИГА

Агар «Коммунистик енбек» рўзномаси ўша турғунлик йилларидан қолиб кетган ҳангомаларни чоп этмаганида олам гулистон эди. Ҳамма «айб» ўзларида экан. Район миқёсидаги «ЧП» район ҳудудидан ташқарига чиқиб кетди. Эл оғзига элак тутиб бўлмайди-да.

Мен ҳам бир қаламкаш сифатида бўлган воқеа билан қизиқиб қолдим. Одамлар билан гаплашдим. Қарасам, иш «ўта жиддий». Фёдор Абрамов жамиятга қарши унсур экан, «унинг «алмисоқдан» қолган ҳангомаларини чоп этган «Огонёк» ойномаси сўл кучлар тарафдори эмиш», «Таржимон Дўст Муҳаммад ашаддий «бирлик»чи экан». Ва яна «таржима асарни босиб чиқарган «Коммунистик енбек» рўзномаси ходимлари сиёсий ҳушёрликни йўқотганмиш»лар. Тўғриси, мен бу гапларга унча ишонмадим. Ахир «Коммунистик енбек» олтмиш йилдан бери коммунистик партия ғояларини ҳормай-толмай тарғиб қилиб келаётган бўлса, рўзнома ходимлари сиёсий ҳушёрликни яна қанақасига йўқотишлари мумкин? Яқин пайтларгача рўзномадан «Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!» шиори тушган эмасди. Аслида рўзноманинг «Коммунистик енбек» («Коммунистик меҳнат») эканлиги партия ғояларига содиқлигини кўрсатмайдими? Хуллас, ҳаммасига ўша «экстремист» Фёдор Абрамов «айбдор». Унинг ушбу ҳангомани ёзган санасига қаранг: 1979 йил, апрель. Орадан ўн икки йил ўтибди. Ўн икки йилдан кейин бу ҳангома ёруғ дунёни кўрди-ю, раҳматли Фёдор Абрамовнинг руҳи яна бир марта безовта бўлди. Тўғри-да, Ф. Абрамов ўша турғунлик ҳангомаларини ёзмаганида рўзнома муҳаррири А. Кузенбоев, бўлим мудири А. Турғанбоев ва мухбир М. Азизовларга ҳайфсан берилмаган бўларди. Ўша ҳангома шу қадар сиёсий бузғунчиликни тарғиб қилармиди? Келинг, кўнглингизда шубҳа уйғонмасин. Сиз ҳам бир ўқиб кўринг. Ўша таржималарнинг бири «Қизил майдонда саҳна асари» деб номланади. «Одамларнинг охири кўринмайдиган оқими... доҳийларнинг қоғоз қиёфалари, шиорлар, намойишчиларнинг серзавқ чеҳралари, мусиқа...

Нақадар зўр бу улкан саҳна асари, у олдиндан уюштирилган ва барча икир-чикирлар ўйлаб кўрилган. Ўнг қанотдагиларнинг ҳаммаси коммунистлар, барча байроқдорлар райқўмларда тасдиқланган, қоғоз қиёфаларни кўтариб ўтаётганлар ҳам беҳуда га зўр беришмаяпти: уларнинг ҳар бирига 5 сўмдан тўланган, нархи қиёфанинг ҳажмига қараб белгиланган. Ва ҳоказолар ва шу кабилар...».

Хуллас, рўзноманинг 1991 йил 25 июнь сонида босилган турғунлик ҳангомалари кўпчиликни ҳушёр торттирди. Айбдорлар изланди. Улар, «топилди» ҳам. Уларга қаттиқ жазо бериш керак эди. Жазо берилди ҳам. Лекин ўшанда партиянинг парчаланиб кетишини ўйлаб кўрмагандилар. Давлат тўнтаришига бир ойдан ошиқ вақт қолганди.

Район партия қўмитасининг июль ойининг бошида бўлиб ўтган бюро мажлисида «Сиёсий ҳушёрликни сусайтирганлиги ва ўз ишига масъулиятсизлик билан қараганлиги учун А. Кузембоев, муҳаррир ўринбосари А. Турғунбоев ва М. Азизовга ҳайфсан эълон қилинди. Редакция бошланғич партия ташкилотига мазкур қарорни принципиал муҳокама қилиш ва уларни ўз ишларида қолиш-қолмаслигини кўриб чиқиш масаласи топширилди. Идеология комиссиясига назорат тафтиш комиссияси билан биргаликда рўзнома саҳифасида эълон қилинган материални ўрганиш, редакция ишини ҳар томонлама таҳлил қилиб, унинг натижасини район партия қўмитасининг бюроси билан район Кенгаши раёсатининг қўшма мажлисида кўриб чиқиш тавсия этилди.

Редакция бошланғич партия ташкилотига рўзнома саҳифаларида коммунистик партия обрўйини ҳимоя қилиш ва сиёсий ҳушёрликни ошириш вазифаси топширилди.

Аммо бошланғич партия ташкилоти бюро қарорида кўрсатилган «партиявий топшириқлар»ни бажаришга улгура олмай қолишди. 19 августдаги давлат тўнтаришидан кейин «давримизнинг ақл-идроки, шон-шарафи ва виждони» ҳисобланган коммунистик партия чинордай қулаб тушди.

Ҳозир район рўзномачилари оғир бир шароитда яшаб, ижод қилишмоқда. Район рўзномасининг молиявий жамғармаси деярли соб бўлди. Ҳозир хўжаликлар баҳоли қудрат ёрдам кўрсатишмоқчи. Аммо қўлдан берганга қуш тўядими? Ҳамкасбларим ҳозир шу совуқ кунларда ўз хонадонларида жунжикиб ўтиришибди. Улардан хабар оладиган одамнинг ўзи йўқ. Ҳар замон аллақаердан қўнғироқ бўлади.

— Сиёсий ҳушёрмисизлар?

Маҳмуд МАРДИЕВ,
«Халқ сўзи» мухбири.

АЛДАЁТГАН КИМ?

1991 йилнинг сентябрида ҳар тонна пахтанинг харид нархига яна минг сўмдан қўшиш ҳақида Президент фармон чиқарган эди. Шунингдек, режадаги пахтанинг 5 фоизи ҳамда режадагидан ортиқчасининг барини хўжаликларнинг ўзлари сотишлари мумкинлиги ҳам таъкидланганди. Шундай бўлса, ана шу маблағларнинг маълум қисми деҳқонларга йиллик мукофот тарзида берилиши керак. Афсуски, Жиззах дашт хўжаликлари тресги раҳбарлари тер тўкиб ҳосил етиштирган пахтакорларга бу даромад пулини раво кўришмаяпти. Натижада деҳқоннинг ўртача ойлик маоши 150—250 сўмдан нарига ўтмаётир. 3—4 йил бурун бунга чидаса бўларди. Ҳозир-чи, бозор шароитида...

Пахтакорлар қаттиқ норози бўлишаяпти. Президент алдади, дейишаяпти. Аслида Президент ваъдасини бажарган. Фақат жойлардаги арбобчаларнинг ўзбошимчалиги туфайли пул ўз эгаларига етиб бормаяпти. Бундай номақбулликлар ҳамон рўшнолик кўрмай яшаётган деҳқонни ердан, ишдан бездирмайдими? Тезда қатъий чора кўрилмас экан, бу ҳийлаю найранглар кескин можарога олиб келиши ҳеч гап эмас.

А. МАМАРАСУЛОВ,
«Халқ сўзи» мухбири.

Тиббиёт

ИМТИҲОНДАН ЎТИШАДИ

Шу йилдан бошлаб тоифа (категория) олувчи тиббиёт ходими учун муассаса томонидан аттестация комиссиясига 120 сўм ўтказиладиган бўлди. Бу Соғлиқни сақлаш вазирлиги, вилоятлар ва шаҳарлар қошидаги аттестация комиссиялари, айниқса тиббиёт ходимлари зиммасига янада катта маъсулият юклайди. Шуни унутмаслик керакки, бундан буён ҳар бир тиббиёт ходими 2-тоифа олиш учун 5 йил, 1-тоифа учун 7 йил, олий тоифа учун 10 йил шу соҳада хизмат қилган бўлиши керак. Бироқ ходим шу тоифаларга эртароқ лойиқ топилса, муассаса маъмурияти ва меҳнат жамоасининг аттестация комиссиясига махсус илтимосномаси бўлиши шарт.

Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш вазирлигининг буйруғида ходимларни аттестациядан ўтказиш учун қулайликлар берилган.

Одатда тиббиёт ходимлари ҳар галги тоифа олишда уч йиллик меҳнати ҳақида ҳисобот тайёрлаши, малака ошириш курсидан ўтган бўлиши шарт эди. Энди бу талабларга фақат 2-тоифа олишдагина амал қилинади. 1-чи ва Олий тоифалар учун комиссияга киришда ходимнинг олдинги тоифалари ҳақидаги ҳужжати бўлса бас. Яқинда бир шифокор Олий тоифа учун вазирлик қошидаги комиссияга кирди. Билими пухта, тиббиётнинг барча янгиликларидан хабардор экан. Лекин малака ошириш курсидан ўтмаган. Шундай бўлсада, у олий тоифага лойиқ деб топилди.

Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш вазирлиги қошида тузилган аттестация комиссияси ҳайъати бундан буён вилоятларнинг соғлиқни сақлаш бўлимлари билан тузган битимга асосан вилоятларга ҳам бориб тиббиёт ходимларини, шунингдек, бошқа вазирлик ва маҳкамаларга қарашли тиббиёт муассасалари ходимларини ҳам аттестациядан ўтказишлари мумкин. Бунинг учун Тошкент шаҳридаги Меҳнат саноат қурилиш банкининг вазирликка қарашли № 063123684 ҳисоб рақамига бир ходим учун 119 сўм 91 тийин ўтказилса бас.

Тоифа тиббиёт ходимларининг маҳоратини, билимини, малакаси даражасини белгилайди, моддий манфаатдорлигини оширади.

Ўзбекистон Президентининг тиббиёт ходимларининг маошини икки баробар ошириш тўғрисидаги фармонига мувофиқ бугунги кунда терапевтнинг маоши 660 сўм; у 2-тоифалик бўлса 700 сўм, 1-тоифалик бўлса 760 сўм, олий тоифалик бўлса, 840 сўм маош олади. Ёки оддий жаррох 740 сўм олса, юқоридаги тоифалар эгалари 800, 880, 1000 сўмдан маош оладилар.

Леонид ЛУКАШЕВ,
Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш вазирлигининг етакчи мутахассиси.

Абдумажид ЭРГАШЕВ,
Республика Саломатлик марказининг матбуот шўъбаси ходими.

Ўткир муаммо

ҚИШЛОҚЛИК ЁРДАМГА МУҲТОЖ

Ишдан ҳориб-чарчаб келиб эндигина уйга киришим билан ўғлим пешвоз чиқиб эркаланган оҳангда:

— Дадажон, сариёғ, нон егим келаяпти, — деб қолса бўладими томдан тараша тушгандек қилиб.

— Оҳ, ўғилгинам, — дедим ўксик овоз билан, — сариёғни қаердан топаман? У савил ҳозир отлиққа ҳам йўқ-ку!

— Бизга ҳар доим бошингга қилич келса ҳам рост сўзлагин, дейсиз-у, ўзингиз уялмай ёлғон гапирасиз...

— Қачон, қаерда кўрдинг ёлғон сўзлаганимни?

— Айтаяпсиз-ку сариёғ йўқ деб. Бу ёлғон бўлмай ростми?

— Қани айт-чи, бўлмаса, қаерда кўрдинг ўша анқонинг уруғини?!

— Дўконда! Ҳар куни мактабдан келаётиб кўраман, одамлар талонга сотиб олишади.

— Э, у дўконда бўлса, тўғри, ўғлим. Лекин уни бизга сотишмайди-да!

— Нега? Олаётганларнинг шохлари борми?

— Йўқ. Лекин улар шаҳарлик-да. Биз эса қишлоқда яшаймиз. Дўконимиз ҳам бошқа. У сен айтган дўкон шаҳарликларга савдо қилади.

— Нима, қишлоқликларга сариёғ ейиш мумкин эмасми?

— Мумкин, аммо уларнинг бир парча ери бор, ўзлари мол боқиб сут, қаймоғу сариёғини еяверишсин, дейишади-да.

— Унда биз ҳам сигир боқайлик, — гапни чўрт кесди ўғлим.

— Бунинг ҳам иложи йўқ. Ахир, пичан бўлмаса, ем бўлмаса, ўзимиз экиб етиштирайлик десак, томорқамиз бўлмаса...

— Унда шаҳарга кўчиб кетайлик.

Ўғлим билан бўлган бу суҳбат узоқ давом этди. Мен унга бор ҳақиқатни изоҳлашга ҳаракат қилдим. Лекин у барибир тушунмади. Тўғри-да, катталар ҳам тушиниши амри маҳол бўлган бу жумбоқни ёш бола қаёқдан англай олсин. Бизнинг фарзандларимиз Чилонзор районидаги мактабда, олий илмгоҳларда ўқишади. Ўзимиз ҳам шаҳарда ишлаймиз. Қишлоқдаги яккаю ёлғиз уйимизда фақат тунларию дам олиш кунларигина бўламиз. Қолган умримиз шаҳарда ўтади.

Шаҳарликлар дўконлардан талонларига гўшт, сариёғ, тухум, ўсимлик ёғи олиб турадилар. Аммо бизга бу маҳсулотлар учун талон берилмайди. Берилмаса сатқаи сар, ўзларинг мол, қўй, парранда боқавермайсизларми, шунда ҳаммаси хонадонингиздан чиқади, ахир аҳолига шахсий чорваси учун ем, хашак, шелуха сотиш ҳақида Президентимизнинг махсус фармонлари ҳам бор-ку, дерсиз. Бе, қаёқда. Унақа фармонлар қишлоғимиз устидан бир сакраб ўтиб кетган. Афтидан фармон ташувчилар бизни шаҳарлик деб ўйлашган бўлса керак-да. Бўлмаса, бутун ўтган йил ва амалдаги йилнинг ҳозирги давригача бирор марта ё ем, ё шелуха олган бўлардик. Наҳотки, қишлоқларингизда бу ишга масъул одам борми?

— деб сўрарсиз. Бор, аҳолига ем-ҳашак етказиб берувчи махсус ассоциация ҳам тузилган. Унга умид билан 15 сўмдан тўлаб аъзо ҳам бўлганмиз. Аммо улар аъзолик бадалини олаверишади-ю, маҳсулот сотишга келганда соқов бўлиб тураверишади. Балки бола йиғламаса онаси сут берармиди, ўзларингда ҳам ҳаракат бўлмагандир, деб таъна қиларсиз. Аксинча! Ассоциация бошлиғи Ҳабибулло Охунов ҳузурига қатнайвериб чарчадик. У, район матлубот жамияти озуқа бермаса биз қаёқдан оламиз, дейди. Матлубот жамиятидагилар эса хўжалигингиз ассоциацияси ажратилган фондни олиб бўлган, деб ҳафсаламизни пир қилишади. Шаҳарликларга гўшт, сут, тухум етказиб бераётган жамоа хўжалигимизда бўлса ўз чорвасини боқишга ҳам озуқа етишмайди.

Мана ҳозир қишнинг қоқ ўртаси. Сигир сотиб олиш у ёқда турсин, мавжуд бузоғу қўйларимизга ҳам озуқа тополмай гарангмиз. Энди уларни сотиб юборақолайлик десак, купонсиз пучоқ пулни нима қиламиз? Энг муҳими, кейин нимани еймиз?

Ана шунақа, биз яшайдиган жойни на шаҳар, на қишлоқ деб бўлади. Аслида, Жанубий вокзалдан бор-йўғи икки-уч километр наридамиз. Биздан беш-олти километр узоқликдаги Сирғали райони ва Эркин посёлкаси ҳам шаҳарга қарайди. Таъминот ҳам шаҳарчасига. Бизда эса на униси бор, на буниси. Ё осмон йироқ, ер қаттиқ, деб шунга айтадиларми?!

Қишлоғимизнинг пойтахтга туташлиги, экин майдонларининг танқислигини ҳисобга олиб, озиқ-овқат таъминотини шаҳарчасига ташкил этсалар мутасаддиларнинг асакалари кетиб қолмасди. Бунинг иложи бўлмаса, қишлоқ аҳлига лоақал белгиланган ем-ҳашак етказиб берилса савоб бўларди. Ахир, қачонгача шаҳар дўконларидаги маҳсулотларни кўриб келиб, фарзандларимиз жанжал кўтаришади?

Бундоқ ўйлаб қарасак, қишлоқликларнинг етиштираётган маҳсулотларини шаҳарга узатиб ўзлари лаб ялаб қолаверишлари инсофдан эмас. Зеро, у ердаги ҳамма хонадонларга ҳам чорва боқиш учун имконият яратиб берилмаган. Бас шундай экан, мавжуд маҳсулот ўртада тенг, адолатли тақсимланиши керакда! Боз устига, туб аҳолининг 85 фоизи қишлоқларда, бошқа жумҳуриятлардан Ўзбекистонга келиб қолган биродарларимиз эса деярли тўласича шаҳарларда истиқомат қилишларини ҳисобга олсак, бу масала миллий тус олишини ҳам унутмаслик керак.

Мен юқорида шаҳарликларга талонга сотиладиган, лекин қишлоқликларга умуман сотилмайдиган зарур озиқ-овқат маҳсулотлари ҳақида тўхталдим. Бошқа кундалик эҳтиёж маҳсулотларига ҳам талон номига, хўжакўрсинга берилади. Масалан, бизнинг оиламиз ўтган йилнинг сентябрь ойидан буён оддий пахта ёғини ҳам ололгани йўқ. Ҳинд, хитой чойларини-ку гоҳ кунлари шаҳар дўконларидаю тунлари тушимизда кўрамиз. Бизга аталгани энг паст хашак чойлару нави паст макаронлар (уларни ҳам фақат «отлиқлар» олишади). Калиш ва бошқа маҳсулотларнинг ҳам, афтидан, шаҳар дўконларида ўтмай . тураверib, ҳаммани безор қилган брак-мраклари бизга юборилса керак.

Инқилобдан илгари чор Русияси истилоси давридаги ҳақсизликларни кўравериб юраги қон, дили хуфтон бўлиб кетган мавлоно Муқимий:

Мулки Ҳинду Марвдин
келсам топардим эътибор,
Шул эрур айбим, Муқимий
мардуми Фарғонаман

деб нола чеккан экан. Хўш, биз нима деб нола чекайлигу, дардимизни кимга айтайлик? Мустақил Ўзбекистон қишлоқлари аҳолисининг айби нимада?

Мурод КАЛОНХОНОВ,
Калинин районидаги Навоий номли жамоа хўжалиги.

Пойтахт ҳаёти

АҲОЛИ МАМНУН

ҲУВАЙДО маҳалласида новвойхона очилди.

КЕЧҚУРУНГА яқин дўконда нон тақчиллиги сезилаётганди. Бу ҳол маҳалла оқсоқолларини ташвишга солди. Фаоллар маслаҳатлашиб, гапни бир жойга қўйишди. Шинамгина бино қурилди. Битта тандир ўрнатилди. Ҳозир кунига 1200 тагача нон ёпилаяпти. Яқин кунларда новвойлар иккинчи тандирга ҳам ўт ёқишади.

ПРЕМЬЕРА БЎЛИБ ЎТДИ

КИНО уйида «Матонат» ҳужжатли фильми премьераси бўлиб ўтди.

ЎЗБЕК ҳужжатли фильмлар студияси ходимлари суратга олган ушбу кинолентада байналмилалчи жангчилардан тузилган «Матонат» футбол командаси, ўйинчилари ҳақида ҳикоя қилинади. Пермьерадан сўнг мунозара бошланди. Танқидчилар, мутахассислар фильм жузъий камчиликлардан холи бўлмаса-да, томошабин қалбини ларзага солиши, ўйинчиларга нисбатан меҳр уйғотиши табиий эканлигини таъкидлашди.

БОЛАЛАР ХУРСАНД

«МЕТАЛЛОБЫТРЕМОНТ» заводида болалар каравотлари тайёрланадиган бўлди.

ЦЕХ учун махсус бино қурилди. Жиҳозлашга ускуналар келтириб қўйилди. Металл қолдиқлари, чиқинди қирқимларидан хом ашё сифатида фойдаланиш мўлжалланаяпти.

ҚИШКИ КЎРГАЗМА

РАССОМЛАР уюшмаси биносида мусаввирларнинг «Қишқи кўргазма» деб номланган туркум ишлари намойиш қилинаяпти.

ХАЛҚ амалий санъати намуналари, ҳайкалтарошлик, графика ва ранг-тасвир усулида яратилган асарлар томошабин эътиборини тортаяпти. Кўргазма 25 кун давом этади. Расмлар савдоси уюштирилаяпти. Томошабинлар ўзларига маъқул асарларни харид қилишаётир.

ЎҚИШ КЕРАКМИ ЁКИ УҚИШ?..

УЧ марта ўқигандан бир марта уққан яхшимасмикан!

ЙЎҚСИЛЛАР доҳийси Лениннинг шаҳардаги қатор ўрта мактаблар залларида осиб қўйилган «Ўқиш, ўқиш ва яна ўқиш» насиҳатомуз шиорига кўзим тушиб, хаёлим қочди. Буни қарангки, 74 йил ўқибмиз-у, аммо кўп нарсани уқмабмиз. Ёпирай! Ўқиб, ўқиб шундай турмушга эришдикми? Ҳадеб ўқийвермасдан, уқишга ҳам одатлансак, тезроқ оёққа турармидик?

И. ТОШЕВ.

ТАБИИЙ ИКРАДАН ҚОЛИШМАЙДИ

ҚИЗИЛ ва қора икра ҳамма жойда танқис ва қиммат бўлиб қолди. Аммо фарғоналиклар яқин вақт ичида ўзларида тайёрланган шундай маҳсулотни татиб кўришади. Улар ресторан ва ошхона буфетларидан нонушта қилиш учун қора икра сотиб олиш имконига эга бўладилар.

Гап шундаки, Фарғона умумий овқатланиш трести мутахассислари бир вақтлар собиқ балиқчилик вазирлигида ишлаб чиқилиб, йўлга қўйилмай қолган технологиядан фойдаландилар. Бунинг учун махсус қурилма тайёрлатишди.

Сингов тариқасида тайёрланган маҳсулотга мутахассислар юқори баҳо бердилар. Унинг мазаси ҳам, кўриниши ҳам осетр балиғи икрасидан қолишмас, давлат стандарти талабларига жавоб берар эди.

Уни тайёрлаш учун озиқ-овқат казеини, ўсимлик ёғи, балиқ мойи, чой ва витаминлар бўлса бас. Тўқсон граммлик шиша идишларда чиқариш мўлжалланаётган бу шифобахш маҳсулотни ўн кунгача сақлаш мумкин.

Бугун жумъа арафаси— шаҳидлар йигирмаси

ҚИСМАТ

«БАХТСИЗЛИКНИНГ ТУРҚ-ТАРОВАТИНИ ЭМАС, СОВУҚЛИГИЮ ЗИЛ-ЗАМБИЛДАЙ ОҒИРЛИГИНИ ТУЯРКАНСАН КИШИ».

Суюкли фарзандидан жудо бўлган муштипар онанинг сўзларидан...

БУ ҳаётда ҳаю ҳавасга эришолмаган, севиш-севилиш нелигини туйғану — татимаган, эл-юрт хизматига бел боғлагану — унга улгурмаган, улуғ ниятларни кўзлагану — рўёбини кўролмаган бир бегуноҳ йигит сизу бизнинг кўз ўнгимизда, беғамлигимизу бепарволигимиз, охиратни ўйлаб иш тутмаганимиз оқибатида 19 ёшида жувонмарг кетса, ўзимизни айбдор санамаймизми?..

...Кўрган-билганларнинг айтишларича, Қамариддин (негадир расмий ахборотларда йигитнинг исми Камолиддин қилиб кўрсатилган) ўша машъум куни ҳатто ўз ётоғидан ташқарига чиқмаган ҳам. Тўппончадан узилган дайди ўқ уни ётоқхонанинг биринчи қаватидаги айвонда турган маҳалида излаб топган.

Ўз-ўзимизни қанчалик ёзғирмайлик, бағри кенглигимизни, ғараз ва хусуматлардан холи халқ эканимизни ҳам баралла айтмоғимиз зарур. Буни аза либосини кийган Карим акалар хонадонида бўлган чоғи яна бир карра қалбан ҳис этдик.

...Қамариддиннинг илк пайшанба — маъракаси эди. Тумонат одам. Ичкарида маҳалла имоми изи узилмаётган одамларга қуръондан сура келтириб, шаҳид хотирасини ёд этганча бот-бот фотиҳага қўл кўтармоқда. Хоразм ва Қорақалпоғистонда 40 кунгача ҳар пайшанба марҳум ёди тутилади.

Тошкент меъморчилик ва қурилиш муҳандислари институти (Қамариддин ана шу билимгоҳ толиби эди) Урганч куллиёти масъул ходими Исабек Қаландаров, Тўрткўл тумани ижроия комитети раисининг ўринбосари С. Ибодуллаевлар билан Ортиқовлар хонадонига келарканмиз, фарзанд доғи юрагини тилка-пора этаётган, аламини кимдан оларини билмай ўртанаётган, қотилларни ер муштлаб қарғаётган ота-онанинг бизга (ҳокимият вакилларига) нисбатан қаҳрли боқишлари хаёлимизни қайта-қайта банд этганди. Бундай ғайри табиий муомалага улар ҳақли, ахир.

Йўқ, вазият бошқача бўлиб чиқди. Ўзбекча бағри кенглигу бандаи мусулмонга хос мўминқобиллик фазилатларига, чин инсонга хос мулоҳазакорликни кўрдик. Авваламбор изҳори таъзия учун келганлар даврасида бетимизга фотиҳа тортиб, дийдорини ҳеч қачон кўрмаган шаҳид укамизнинг охирати обод, руҳи ва ёди барҳаёт бўлишини тиладик. Хонадон соҳибларига таъзия билдирдик. Шунда Карим аканинг вужудини хўрлик ва ўкинч туйғулари яна қамраб кела бошлади. Ўзини тийишга ҳар нечук уринмасин, киртайган кўзларида ёш ҳалқаланди. Сукунатни буздди:

— Илоё ҳеч ким, ҳатто душманинг ҳам букаби оғир қисматга дуч келмасин. Қамариддиннинг умрини узган қўрғошин бўлаги Ўзбекистонимизда одамнинг одамга узган охирги ўқи бўлсин.

Отанинг яраланган юраги дард, ҳасрат, алам ва айриликнинг ўткир азоби гирдобида. Бироздан сўнг у ўзини буткул ирода измига солди. Суҳбат узоқ чўзилди. Хотини Зулфия билан тўрт нафар фарзандни камолга етказишганини, Қамариддин иккинчи — кенжа ўғил эканини сўйлаб берди. Карим ака суҳбат давомида бирон бир кимсадан нолимади. Аксинча, ўғли ўқиган билимгоҳ раҳбарлари, домлалари Қамариддинни сақлаб қолиш илинжида кечаю кундуз елиб югуришганини, соғлиқни сақлаш вазиридан тортиб, оддий шифокорларгача атрофида гирдикапалак бўлишганини, Президент И. А. Каримов, бош вазир А. М. Муталов, Тўрткўл шаҳри ва райони раҳбарлари аросатда қолган оила дарду аламини юмшатиш учун барча чора-тадбирларни кўришганини миннатдорчилик билан изҳор этди.

...16 январь кечқурун Талабалар шаҳарчасида бошланган ур-йиқит чоғида Карим ака Тошкентдаги Семашко номли шифохонада даволанаётганди. Ўғли дучор бўлган фалокатдан уни ярим тунда огоҳ этишади. Ота талабалар ҳамроҳлигида «Ғалаба» боғидан шифокорлар шаҳарчасигача бўлган узоқ масофани тонггача яёв босиб ўтади. Шифохонанинг оғир беморлар бўлимида чалажон ётган ўғлини кўрган ота не кўйга тушганини тасвирлашга қалам ожиз.

Отанинг армонли сўзлари қалбларни тилкалайди. Унинг айтишича, Қамариддин ҳамиша ширин орзу-ўйлар оғушида яшаган. Ёзги таътилда ёр-дўстларини тўплаб, ўзлари яшаётган иморатни бинойидек таъмирдан чиқарибди, қилган ишини акаси Шоҳруҳнинг тўйига тўёна, дебди. Уйга охирги бор вафотидан 25 кун олдин келган экан. Ўшанда жумла жаҳонга тўймай ҳамма қавм-қариндошлари, дўст-биродарларини бир-бир йўқлаб борибди, қолган пайтлари ҳам меҳмондорчиликдан боши чиқмабди, ота-она, буви, ака-сингиллар унинг дийдорига тўймай армонда қолишибди.

Қамариддиннинг мактабдош дўстлари Даврон, Эргаш, Баҳодир, меҳрибон мураббийси, Қорақалпоғистон халқ депутати Мунаввара Ҳамроеванинг армонли сўзларини эшитиш яна ҳам оғир.

— Шогирдим ноёб истеъдод соҳиби эди, — ҳикоя қилади Мунаввара опа. — Бу каби илмга чанқоқ ёшлар ҳар йили ҳам етишиб чиқаверишмайди. Қамариддиннинг интизомга хилоф иш тутишига сираям инонмайман. Каттадан ҳурматини, кичикдан меҳрини аямасди шўрлик бола...

Суҳбатдошларимиз Қамариддин тўрт йил мусиқа мактабида ўқиб, ажойиб аккордеончи бўлиб етишганини, жисмоний машққа зўр бериб, моҳир курашчи сифатида танилганини фахр-ифтихор, айни пайтда афсус-надомат билан гапириб беришди.

Инонмайсан киши. Наҳот энди унинг шўх-шодон овозларинию умид балқиган кўзларини, келишган бўй-бастию ширин табуссумини, беғараз аразларию қувноқ ҳазилларини ҳеч ким кўриб эшитмаса! Истиқболимизга устун бўлгуси шу каби иқтидорли, билимдон, ишбилармон, тадбиркор ёшларимизни мустақил Ўзбекистон кадрларга ўткир эҳтиёж сезаётган бир вазиятда, наҳот, ўз қўлимиз билан ўзимиз нобуд этсак?

— Гарчи суюкли фарзанд доғи бағримизни қон, жисмимизни адои тамом қилаёзган бўлсада чидашга мажбурмиз, — сўзлайди она Зулфия Ортиқова; — Аммо фарзандларимизга қарши қурол кўтарганларни кечира олмайман. Назаримда, ёшлар чинданам хом, нозиктаъб. Буни кўра-била туриб қуролга эрк берганларчи?

Оила аъзолари — юқори маданиятли кишилар. Тўнғич фарзанд — Шоҳруҳ ҳам ота-она касбини танлаган. Ҳозир Тошкент давлат дорилфунунининг филология куллиётида таҳсил олаяпти. 16—17 январь кунлари Талабалар шаҳарчасида бўлган воқеалардан тўла хабардор.

— Хоразм вилояти меҳнаткашларининг хоҳиш-истаги рўёбга чиқиб, пойтахтда таълим олаётган тенгқурларимизнинг бир қисми энди ўқишни ўз юртида давом эттириш имконига эга бўлишибди. Қанийди шундай имкониятга биз, қорақалпоғистонликлар ҳам эришсак. Машғулотлар она тилимизда олиб бориладиган Хоразм ўқув юртларида ўқиш афзаллигига не етсин!

Оиланинг яна бир фарзанди — Гулруҳнинг, набиралари бахту тахтини кўриш иштиёқи билан яшаётган, суюкли дилбанди — Қамариддиннинг доғида девона бўлаёзган муштипар буви — Амина момонинг эндиги орзуси ҳам дилбандларининг ёнларида бўлишлари.

Қанийди ҳамма оналару бувилар, бало-қазоларга балогардон оталару боболар, акалару укаларнинг орзу-нияти ижобат топса, умрлар бевақт завол бўлмаса!

Бундай саодатли кунларни ҳамма орзиқиб кутмоқда.

Абдулла СОБИР,
«Халқ сўзи» мухбири.

АЛВИДО

«НУРЛАРГА ЧЎЛҒАНГАН ҚУЁШИМ ЭДИ»,

дейди мотамсаро волида.

ПОЙТАХТНИНГ Талабалар шаҳарчасида бўлиб ўтган воқеаларга қайтиб, рўй берган тартибсизликлар пайтида ногаҳон отилган ўққа учган ҳамюртимиз Санжарбек хонадони — ота-онаси, яқинлари дардини янгиламоқчи эмасдик. Лекин бошқа иложимиз ҳам йўқ. Эслашнинг зора келгусида ана шундай ҳодисаларнинг олдини олишга нафи тегса, бизни огоҳлантириб турса...

Косон шаҳар кенгаши котибиятининг бошлиғи Абдухалил Нуралиев билан шаҳарнинг болалигимиздан таниш ва қадрдон эгри-бугри кўчаларидан бирига бурилдик. Илгари бу жинкўча Грибоедов номи билан аталаркан, яқинда жамоатчиликнинг талаби билан Тўра Сулаймонов номига қўйилибди. Ҳамроҳимнинг айтишича, мана шу кўчада яшовчи Тўра Сулаймонов навқирон ёшида армия сафига чақирилиб, Афғонистондан тобути келган экан. Тўра советларнинг чет элга босқинчилик сиёсати қурбони бўлганди. Санжар тинч-осойишта шароитда ўз диёрида шаҳид кетди. Лойга булғанган эгри-бугри кўчадан икки ўғлон ўққа учганлиги мени даҳшатга солади. Тақдирларинг мунчаям ўхшамаса, дейман. Ана шу хаёллар билан кўпдан бери ёпилмаган дарвозага бурилдик. Бизни Санжарнинг отаси — эндигина элликларни қоралаган Тоштемир ака кутиб олди. Унинг эгнида қора чопон, бошида телпак. Худди йиллаб хаста ётгандек юзлари сарғайган, бели букчайган. Қуръон ўқиб, ҳамдардлик билдирдик. Санжарнинг онаси Рўзигул опа бошдан-оёқ оққа ўралган. Она айтиб-айтиб фарёд чекади, кўксидаги дардларни тўкиб солади. Ота жим, эркаклик ғурурида унинг кўз ёшлари қотиб қолгандек. Гўё нури дийдасини асраб қололмаганига гуноҳкордек боши эгик, қўли кўксида. Унинг ич-ичидан чиқиб келаётган дардли хўрсинишига, кўзларидаги мунгга чидай олмадик. Кўзларимизда ёш ҳалқаланди.

Боражабовлар оиласи Косон шаҳридаги бошқа кўплаб хонадонлардан фарқ қилмайди. Тоштемир ака қарийб йигирма беш йилдан буён шаҳардаги 92-автокорхонада хизматда. Дастлаб бош механик бўлиб ишлади, колоннага етакчилик қилди. Ҳозир бош муҳандис. Санжарнинг онаси Рўзигул опа боғчада тарбиячи. Улар етти фарзанд: уч ўғил, тўрт қизни вояга етказишди. Энг қобили Санжар эди. Рўзигул опа хаста, армонли овозда уни «нурларга чўлғанган қуёшим» дейди.

— Ўқишдан бўшадими, рўзғорга қарашарди, оёқ-қўлим эди. Ҳатто қозон-товоққа ҳам уннаб кетарди. Томорқадаги бедани фақат ўзи ўрарди. Тошкентдан ёзги таътилга келиб ҳам тинчимасди. Ўртоқларини тўплаб деворни тиклар, ҳовлини тартибга келтирарди.

Бундан тўрт йил муқаддам Санжар Косон шаҳридаги «Коммунизм» ўрта мактабини тугаллаб, отасининг изидан боришга қарор қилади. Тошкентдаги техника дорилфунунининг автомобиль двигателлари бўйича ихтисос берадиган куллиётига ўқишга кирди. Ўшанда ота-она не-не орзу-армонлар билан уни Тошкентга кузатишганди.

Ўтган йили Тоштемир ака катта ўғли Улуғбекни ёнига олиб Санжарни уйли-жойли қилиш тараддудида ҳовлисининг тўридан иккита чоққина уй тиклашга киришганди. Қўшалоқ келин тушириш орзусида эди. Иморатларни тиклашда энг кўп ишлаган Санжар бўлди. Кейин дарвозахонанинг нураган жойларини бутлаб қўйди. Сувоқларда қўлларининг изларигина қолди.

Санжар ўтган йили уйдаги ишларни тугатиб, Минск шаҳридаги автомобиль заводида бир неча ой бўлди, назарий билимини амалда қўллади. У отаси билан ҳаммаслак эди. Кўп ҳолларда улар тенг ҳамсуҳбат эдилар. Чунки дунёқарашлари бир, ихтисос ўхшаш эди. Шу туфайли ҳам у отаси билан мириқиб, қониқиб суҳбат қурар, бу эса отани ич-ичидан қувонтирарди.

— Санжар менинг энг суюкли ўқувчим эди,— дейди уни бошланғич синфда ўқитган Венера Искандарова. — Ҳамманинг ҳам Санжардек бўлиши қийин. Мана икки йилдирки касаллик туфайли тўшакдан туролмайман. Санжар ҳар гал Косонга келганида мени кўрарди. Энди ким кўргани келади? — дейди ич-ичидан хўрсиниб Венера опа. Санжар ўқиган синф раҳбари Малоҳат Дилмуродованинг айтишича, унинг хулқи ҳам, ўқиши ҳам ҳамма учун ўрнак бўлган.

16 январь. Ўша машъум кунда имтиҳон топширган Санжар ўзи турадиган 22-ётоқхонанинг ошхонасида овқат тайёрлашга тутинади. Онаси ҳар гал Санжарга гуручдан тортиб ёғгача бериб юборарди. Улар ўзлари емасалар ҳам олий ўқув юртларида таълим олаётган тўрт фарзанднинг зориқиб қолмасликларини ўйлашарди. Кечки пайт ғала-ғовурни эшитган Санжар учинчи қаватдан пастга тушиб, бирининг боши ёрилган, бирининг кўзи кўкарган талабаларнинг ётоқхонага кимлардандир қочиб келаётганликларига гувоҳ бўлади. Бақириқ-чақириқларни ўқ овозлари босиб кетади. Нима гаплигини англар-англамас бир қўлида қурол, бир қўлида сўйил ўйнатиб, оппоқ қалпоқлар кийиб олган баҳайбат кимсалар ётоқхонага қуюндек ёпирилишади. Гувоҳларнинг айтишларича, оқ қалпоқли барзангилар ётоқхона йўлагида турган Санжарни уриб йиқитишади. Бу ҳам етмагандек, йиқилган жуссага қараб ўқ узилади. Ўқ Санжарнинг бўйнидан кириб, ўпкасини ўпириб юборади ва ниҳоят қовурғасига ёпишиб қолади (эксперт хулосаси). Шундан ҳам билиниб турибдики, ўқ яқин масофадан, нақ Санжарнинг тепасидан туриб бўшатилган эди.

Бегуноҳ, навқирон қалбга қарата ўқ узган ОМОНчи... Йўқ, у инсон фарзанди эмас!

Ўша куниёқ оммавий ахборот воситалари Талабалар шаҳарчасида бир киши қурбон бўлганини билдиришганди. Қурбонларнинг озлиги фожианинг таъсир кучини пасайтирмайди. Талабаларнинг талабларига қурол билан, чет элдан валюта ҳисобига сотиб олинган резина сўйиллар билан жавоб қайтариш мумкинми? Фарзандларимизга қарши қаерлардадир тарбия топган йиртқич кимсаларни гиж-гижлашди. Бунга ҳукумат комиссияси албатта муносиб жавоб топади.

Санжарбек, бугун сенинг йигирманг ўтказилаяпти. Ота-онанг, яқинларинг, қариндош-уруғ ёдинг билан ёнаяпти. Дастурхонга ош тортилаяпти. Лекин отангга, биз — қолганларга сенинг хотиранг учун ёзилган дастурхон устида ўтириш қанчалар азоб... Тирикларга ҳам осон эмас. Яқиндагина сен ўқийдиган гуруҳ талабалари билан ўнларча домлаларинг ҳам фотиҳага келишди, сенинг ҳаётинг, ўқишларингни эслашди. Санжарбек, сенинг ўлиминг эндигина тетапоя қилаётган жумҳуриятимиз мустақиллигига қилинган хиёнат, суиқасд эканлигини тушуниб турибмиз. Сенинг жисминг йўқолгани билан, исминг қолади, руҳинг яшайди. Ота-онангга, акаукаларингга, сингилларингга сабр-қаноат тилаймиз, бардош ато этсин. Охиратинг обод бўлсин, укагинам! —

Пўлат ГАДОЕВ,
«Халқ сўзи» мухбири.

Бугуннинг гапи

ЧАЙҚОВДАГИ КЎЙЛАКЛАР ВА... АВТОМАТЧИЛАР

КООПЕРАТИВЛАР, фирмалар, кичик корхоналар. Қайта қуриш даврида бу сўзлар кундалик ҳаётимизга кириб, тобора мустаҳкам ўрнашиб бормоқда. Афсуски, яхши ният билан ташкил этилган ва этилаётган бундай замонавий идораю муассасалар кўпинча акс натижа бермоқда: халқимизнинг дастурхонини тўкин қилиш ўрнига унда борини ҳам супуриб олиб кетиш билан шуғулланмоқдалар. Мана бир далил: пойтахтнинг Ленин районида 1991 йил 5 сентябрда рўйхатдан ўтган «Умид» жамияти Швейцарияда ишлаб чиқарилган ва «Совиндэлектроник» Совет-Ҳиндистон қўшма корхонаси орқали сотиб олинган 11 миллион 184 минг сўмлик эркаклар кўйлагини Олмаотадаги худди шундай жамиятга пуллаб жўнатаётганда Чинозда қўлга тушдилар.

Кўйлаклар тўртта «КамАЗ» машиналарига юкланган эди. Мол ва маҳсулотларни ташиб кетишни назорат қилиш давлат инспекцияси Тошкент вилоят бўлимига қарашли иккита қароргоҳда бу машиналар инспекторларнинг тўхташ тўғрисидаги ишорасига бўйсунмай йўлида давом этди. Шундан сўнг инспекция ходимларидан бир гуруҳи уларнинг ортидан машинада таъқиб қила бошладилар. Айни пайтда, рация орқали Чиноз район ички ишлар бўлимига хабар берилди. Чунки «қочоқлар»да қурол борлиги эҳтимолдан холи эмасди. Бўлим бошлиғининг ўринбосари Арслон Усмонов икки автоматчини ёнига олиб, айтилган маршрут бўйича дарҳол йўлга чиқди. Бу пайтда «КамАЗ»лар кетган томонга инспекциянинг кўчма қароргоҳи бошлиғи Ҳабибулла Мирзаулуғов бошчилигидаги гуруҳ ҳам шошилаётган эди.

Мен Қозоғистон кенгликлари билан ери туташ бўлган Энгельс номли колхоз ҳудудидаги бузуқ кўприк олдига етиб борганимда вазият таранг эди: машиналар кўприкдан ўтолмай таққа тўхтаган, орқага эса йўл йўқ: инспекция ходимлари туришибди. «КамАЗ»дагилардан иккитасининг қўлида иккита автомат. Мен рация орқали хабарни олишим биланоқ отишмага йўл қўймасликларини тайинлаган эдим, бу топшириқ бажарилган.

Худди кинолардагидай: икки томон ўртасида «музокара» бошланди. Мен, «бунақа дағдағанинг нима кераги бор, агар ҳужжатларинг жойида бўлса, қўйиб юборамиз» дедим. Улар ҳужжатларини тақдим этишди. Кўрдим. Ясама. Лекин ўша пайтда айтиб бўлмасди буни...

Шу тариқа ўн бир миллион сўмликдан ортиқ камёб молнинг республикамиздан ташқарига равона бўлишига талафотсиз кураш орқали нуқта қўйилди. Бунда Шавкат Тешабеков, Маҳмуд Каримов, Абдулҳай Раҳмонов, Абдуманноп Бобобеков, Сунатилла Айдаров каби ходимларнинг жасоратию маҳоратини таъкидлаб ўтиш жоиздир.

Йўлга-ку, нуқта қўйилди, жиноий ҳаракатга эса нуқта қўйилгани йўқ. Тергов давом этаяпти. «Умид» жамиятининг муассислари — «Узавиабанк» бошқарувининг раиси Ҳатам Хўжаев, унинг хотини Мукаррам Хўжаева, Ташқи иқтисодий алоқалар ассоциациясининг бўлим директори Рустам Хўжаев, унинг ўринбосари Сино Пўлатов, Бектемир райижрокоми давлат назоратининг раиси Абдулла Солиев, «Узавиабанк» бош инженери Шукрулла Имомалиевлардир. Рўй берган воқеа — йирик чайқовчилик ҳаракатида улар айбдормийўқми, буни тергов хулосалари кўрсатади. Кейинги текширишларда, шу жамият аъзолари бўлмиш уч кишининг уйларидан 2 миллион сўмлик ана шундай кўйлаклар топилди.

Ҳозирги маълум хулоса шуки, «Совиндэлектрон» қўшма корхонаси Ўзбекистон халқи учун Швейцариядан ундирган кийимларни сотиб олган, на идораси, на қиладиган ишининг тайини бор «Умид» деб аталмиш ғалати жамият-фирманинг учарлари шунча молни гумдон қилмоқчи бўлишганда умидлари пучга чиқди.

А. УБАЙДУЛЛАЕВ,

Мол ва маҳсулотларни ташиб кетишни назорат қилиш давлат инспекциясининг Тошкент вилояти бўйича бошлиғи, милиция подполковниги.

ЭШИТМАДИМ ДЕМАНГЛАР !

ДИҚҚАТ! ДИҚҚАТ!

«ОРИЕНО»
ТОЖИК МАДАНИЯТИ МАРКАЗИ

ТОЖИК МАДАНИЯТИ РЕСПУБЛИКА ФЕСТИВАЛИНИ ЎТКАЗАДИ.

Фестивалда миллати, ёши, яшаш жойи ва диний эътиқодидан қатъий назар, хоҳловчи барча кишилар иштирок этишлари мумкин.

ФЕСТИВАЛДА

— ИЖРОЧИЛИК (ҳаваскорлик театрлари, ансамбллар, яккахон қўшиқчилар, рақкосалар, созандалар, бадиий сўз усталари, қизиқчилар ва ҳ. к.)
— ТАСВИРИЙ САНЪАТ (рассомлар, наққошлар, ҳайкалтарошлар, ўймакорлар, ва ҳ. к.)
—АМАЛИЙ САНЪАТ (кандакорлар, кулоллар, дурадгорлар, темирчилар ва ҳ. к.)
— АДАБИЙ БАҲС (шоирлар, ёзувчилар, драматурглар ва бошқалар.)
— ҚИРОАТ САНЪАТИ (қорилар), намойиш этилади.

ФЕСТИВАЛЬ УЧ БОСҚИЧДА ЎТАДИ.

1. Февраль-март ойлари. Жойларда.
2. 1 апрелдан 18 апрелгача. Тошкентда. Биринчи босқичдан ўтганлар.
3. 20 апрелдан 25 апрелгача. Тошкентда. Ғолиблараро баҳс.

27 АПРЕЛДАН 30 АПРЕЛГАЧА

Тошкент шаҳрида фестиваль лауреатларининг концертлари, кўргазмалари, тижорат ярмаркалари ўтказилади.

Барча масалалар бўйича қуйидаги манзилга мурожаат этилсин: **700003, Тошкент, Арпапоя, 9-а. Сотимхон ҳожи Иномхўжаевга.**

Ўзбекистон «Бирлик» халқ ҳаракати Марказий кенгашининг ҳамраиси Абдураҳим Пўлатовга отаси

Абдуқаюм ПУЛАТОВнинг

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади, марҳумнинг қариндош-уруғлари, ёру биродарларига сабр-тоқат тилайди.

БОШ МУҲАРРИР Аҳмаджон МУХТОРОВ.

МУАССИС: *Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши*

МАНЗИЛИМИЗ: 700000, ГСП
Тошкент шаҳри Ленинград кўчаси, 19-уй

Телефонлар: 32-09-67, 33-07-48. Индекс: 64608.
Буюртма № 217. 100000 нусхада чоп этилади.

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаачилик концерни. Тошкент шаҳри 700083, Ленинград кўчаси, 32-уй.
Босишга топшириш вақти 21.00. Босишга топширилди: 21.30.
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12